

Macháček, Josef

Soud a jeho druhy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 1957, vol. 6, iss. B4, pp. [97]-120

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107164>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SOUD A JEHO DRUHY

V „Kritickém přehledu některých klasifikací soudů“ všímá si P. V. Tavaněc vedle Aristotela, Kanta a Hegela ruského logika M. I. Karinského.¹⁶ A je to právě Karinskij, od něhož také přejímá dělení soudů, které nazývá dělením „podle charakteru tvrzeného nebo popíraného znaku“ a které — jak bylo již řečeno — nazývá na př. náš Fr. Krejčí dělením „dle predikátu“. Není to tedy dělení nové. Naši pozornosti si nicméně zaslouží již proto, že P. V. Tavaněc do něho zařazuje i existenciální a vztahové soudy.

Autor vytýká tradiční logice, že podceňovala druh *existenciálních soudů*, a to do té míry, že se ani nepokusila začlenit je do své klasifikace. Nemyslím, že je tato výtka zcela oprávněná. Je sice pravda, že existenciální soud „neměl místo v tradiční klasifikaci soudů na základě kvantity, kvality, relace a modalit“ (str. 82), avšak to neznamená, že logika tyto soudy „ignorovala“. Nebyl to nezáměr, nýbrž zvláštní charakter těchto soudů, který nedovoloval logikům přiřadit je k ostatním výrokům. Při tom se zpravidla nehledala zvláštní povaha existenciálních soudů v jejich logické struktuře, nýbrž v jejich gramatické formě. Existenciální soud byl totiž pokládán za soud bez subjektu nebo bez predikátu nebo bez spony, a tím již byl vylučován z klasifikace, která vedle obou termínů („S“ a „P“) uznávala sponu jako třetí a nezbytnou složku soudu. Dokud byla spona pokládána jen za způsob, jímž náš „duch spojuje nebo rozděluje“ oba termíny,¹⁷ dotud nebyly existenciální soudy obzvláštním problémem, neboť jediný rozdíl mezi nimi a ostatními soudy viděli logikové v tom, že v prvních z nich je spona „zamlčena“, zatím co „jest“ (na př. v soudu „Spravedlnost jest“) bylo pokládáno za slovesný predikát. Teprve od Ch. Wolffa (1679 až 1754) ztrácí spona původní psychologicko-gramatický význam, stává se z ní „signum affirmationis et negationis“ v logickém smyslu — a tím téměř jakýsi třetí termín. Názor o trojčlennosti soudu je pak zdrojem mnoha nejasností, které znemožňují nejen klasifikaci existenciálních soudů, nýbrž i jejich jednotný výklad: jen v jedné věci se většina autorů shodovala — t. j. v tom, že soud existenciální je soud „neúplný“ (propositio elliptica). K podobným zmatkům vedl ostatně názor o trojčlennosti soudu i při výkladu t. zv. soudů vyprávěcích, v nichž na př. byla zbytečně nahrazována slovesa vyjadřující děj sponou a zpřídavným přičestím, jako by výrok „Pes štěká“ byl nelogický nebo méně logický nežli výrok „Pes je štěkající“.

P. V. Tavaněc nesoouhlasí s těmi, kdož upírají existenciálnímu soudu plnoprávnost, vytýkajíce mu jednou, že mu chybí subjekt, jindy opět, že nemá predikát. Podle Tavaněce má existenciální soud obojí. To neznamená, že se autor zříká názoru o „logickém obsahu“ spony: této otázky se již nedotýká, pravděpodobně proto, že i dle něho je copula v existenciálním soudu „zamlčena“. Jeho výklad směřuje nyní k důkazu, že se existenciální soud, mající jak subjekt, tak predikát, od ostatních soudů liší jen tím, že se v něm vypovídá pouze o existenci něčeho ve skutečnosti. Toto „pouze“ je třeba vysvětlit. Autor se totiž domnívá, že všechny soudy, ať již tvrdí nebo popírají cokoliv, jsou nutně také výpovědi o existenci něčeho ve skutečnosti. Rozdíl mezi nimi a existenciálním soudem je tedy ten, že existenciální soud je nejjednodušší formou soudu a zároveň základem všech ostatních výroků, které tudíž existenciální soud implicitně obsahují.

Vyvracet názor, že existenciální soud je obsažen ve všech ostatních soudech, znamená vracet se k tomu, co bylo řečeno o směšování gnoseologického a logického hlediska v Tavaněcově práci. Přesvědčení, že existuje to, o čem něco vypovídáme, je jistě průvodním zjevem našeho souzení (pokud záměrně nevypovídáme nepravdu), avšak touto stránkou problému — vztahem mezi soudem a myslícím člověkem — se logika nezabývá stejně tak jako se nezabývá obsahem soudu, t. j. vztahem soudu k poznávané realitě; v prvním případě jde o problematiku gnoseologicko-psychologickou, v druhém případě jde o otázky, které řeší gnoseologie a speciální vědy. Vědět o těchto souvislostech a počítat s nimi musíme i v logice, a to nejen proto, že tyto znalosti určují náš přístup k logickým otázkám vůbec, nýbrž i proto, že nám umožňují pravdivě řešit jednotlivé problémy;

tak na př. psychologická analýsa existenciálních soudů může usnadnit i jejich logický výklad a klasifikaci. Avšak sám logický výklad musí vycházet ze struktury soudu (t. j. ze vztahu mezi pojmy a z povahy těchto pojmů) a ze vztahu soudu k soudům jiným.

P. V. Tavanec uvádí ještě řadu poznatků o existenciálních soudech, poznatků vesměs pravdivých, nicméně ne zrovna osvětlujících jejich logický charakter. Za zcela pochybnou (i sgnoseologického hlediska) pokládám jeho domněnku, že naše poznání se rozšiřuje a prohlubuje v té míře, jak přecházíme od soudů existenciálních k soudům o vlastnostech, k soudům vztahovým atd. (srovnej str. 89). Autor sice podotýká, že tomu tak není vždy, že poznání nezrůdká postupuje i opačným směrem, avšak z jeho pojetí existenciálního soudu jakožto základní formy soudu vyplývá nutně, že „opačný směr“ je výjimkou, kdežto pohyb poznání od existenciálních soudů k složitějším formám je pravidlem. Zde je jistě nutná analýsagnoseologická a psychologická. Provedeme-li ji však, zjistíme, že existenciální soud není nikdy východiskem našeho poznání; soudy „Bůh není“, „Hmota jest“, „Spravedlnost jest“, „Čarodějnice nejsou“ shrnují naše poznatky — ne ovšem o bohu a čarodějnicích, a ne pouze o hmotě a spravedlnosti, nýbrž poznatky o světě a životě vůbec, poznatky, na jejichž základě můžeme pronést soud, že našim představám a pojmům opravdu ve skutečnosti něco odpovídá (nebo také neodpovídá). Vrátíme se ještě k této otázce, ale již nyní je nutno připomenout, že všechny ty soudy, jež nám sloužily za příklad, mají smysl potud, pokud se jimi vyvracejí názory, že bůh je, že hmota není atd., názory, které jsou založeny na celé řadě představ, pověr a omylů formulovaných v celé řadě soudů od těch nejjednodušších až po ty nejsložitější. S tohoto hlediska není tedy existenciální soud nějakou elementární, nejjednodušší formou souzení. Nepřijmeme-li toto hledisko, pokládáme-li existenciální soud za pouhý způsob pojmenování něčeho, co je třeba teprve blíže poznat a určit, pak ovšem takový „existenciální“ soud musí být chápán jako první krok k poznání reality. Toto pojetí je příliš široké; zahrnuje vlastně i ty soudy, jejichž subjekt je pojem o našich vjemech. Netvrdím, že to je pojetí P. V. Tavanče, nicméně i jeho pojetí zahrnuje soudy, které existenciální nejsou. Vidíme to na př. na jeho charakteristice soudů, které nazývá „soudy o existenci v nějakém určitém místě nebo v určitém čase“.

Nejsou to soudy existenciální, říká autor, jsou to soudy vztahové, avšak již název nám ukazuje (a P. V. Tavanec to i výslovně uvádí), že jsou to také soudy existenciální, třebaže vedle výpovědi o existenci obsahují i tvrzení (nebo popírání) určitého místního nebo časového vztahu. Autor je tedy zařazuje jinam proto, protože v nich není předmětem jen pouhá existence, nýbrž existence a vztah. Příklad: „Ve Francii je strana, která bojuje za trvalý mír, za lidovou demokracii.“ Tento typ soudů prý řeší konkrétní problém, který je kladen jednoduchými existenciálními soudy (přinášejícími jen abstraktní poznání o tom, že něco vůbec existuje). Řekne-li někdo, že „jsou černé labutě“, reagujeme prý na to ihned otázkou „Kde?“, na niž odpovídá soud o existenci v určitém místě (v tomto případě soud: „Černé labutě jsou v Australii“).

Odlišení těchto soudů od soudů existenciálních je nutné, nesprávná je však domněnka, že to jsou soudy o existenci, která je jen jakoby zasazena do určitého časového nebo místního rámce. Nehledě k tomu, že samo určení místa nebo času u skutečně existenciálních soudů nemění nic na jejich „existenciální“ povaze (na př. „Je spravedlnost na 'světě““) a nehledě ani k tomu, že četné existenciální soudy je nutno chápat v určitém čase nebo místě, i když toto určení není slovně vyjádřeno (na př. „Mamuti nejsou“), vychází P. V. Tavanec ve své úvaze z gramatické struktury existenciálních vět, a tím na jedné straně zjednodušuje, na druhé straně komplikuje výklad logické struktury. Z jeho slov musíme na př. vyvodit, že soud „Černé labutě jsou v Australii“, se stane existenciální, jakmile škrtneme výraz „v Australii“. Vytvoříme si však analogicky jinou větu, na př. „Lidé jsou v divadle“, a poznáme ihned, jak nesprávné je pojetí, které každou větu typu „Jest S“ pokládá za existenciální soud. Což je výrok „Lidé jsou v divadle“ konkrétním doplněním abstraktních znalostí vyjádřených „existenciálním“ soudem „Lidé jsou“? Což je výrok „Dnes je neděle“ bližším určením „existenciálního“ soudu „Neděle jest“? Po gramatické stránce není zajisté rozdíl mezi větami „Černé labutě jsou“ nebo „Peníze nejsou“ a větami „Dobro jest“ nebo „Čarodějnice nejsou“. Avšak to je také vše: podíváme-li se za slova, nalezneme u velké většiny t. zv. existenciálních soudů zcela „neexistenciální“ smysl. Reknou-li na př., že „vstupenky nejsou“, nepopírám tím existenci vstupenek, nýbrž tvrdím, že jsem vstupenky nedostal, že jsou vyprodány a pod. Podobně ve slovech naší lidové písně „Není už, není, co by mě těšilo“, nepopírám existenci „toho, co by mě těšilo“, nýbrž vyjadřuji svou žalost nad tím, že již nemám (logický subjekt „já“ je ukryt v akusativu) to, co by mě těšilo. Již z toho je vidět, že rozlišení nepravých „existenciálních“ výroků od pravých existenciálních soudů je uskutečnitelné jen tehdy, když se nespokojíme s analýsou mluvnické struktury, když se na „existenci“ přestaneme dívat jen skrze slovíčko „jest“.

A je třeba zřici se ještě jednoho omylu. Nepřestaneme-li totiž hledat v „existenci“ jakousi vlastnost, kterou přisuzujeme nebo upíráme subjektu, respektive předmětu existenciálního soudu, zůstane nám nejen utajena zvláštní povaha existenciálních výroků, nýbrž se nadto zapleteme do neřešitelných rozporů. Je možno připisovat existenci tomu, co existuje -- nebo ji upírat tomu, co jak tak neexistuje? Což je možno chápat existenci jako vlastnost (ať již „vlastnost“ vykládáme v jakkoli širokém smyslu), když každá vlastnost je vlastnost něčeho existujícího? Je možno interpretovat na př. výrok „Lesní víly nejsou“ jako subsumci pojmu „lesní víly“ pod pojem „neexistence“? Není pojem „lesních víl“, „boha“, a všech jiných bytostí a předmětů, které popíráme, nutně spjat s nějakou existencí? Což je vůbec možno mluvit o něčem, co „nějak“ není? — Poslední dvě otázky ukazují již cestu z rozporů. Není to „bůh“, kterého popíráme, nýbrž popíráme tvrzení, že bůh je. Není to hmota, o níž (v soudu „Hmota jest“) tvrdíme, že je, nýbrž je to tvrzení, že hmota není, které tímto výrokem vyvracíme. Každým soudem — tvrdíce něco — zároveň popíráme vše, co je v logickém sporu s naší výpovědí, avšak v existenciálním soudu je tvrzení o tvrzení, soud o soudu přímo jeho obsahem. Proč nás nenapadne „tvrdit“, že „stromy jsou“, že „jest kámen“ a pod.? Proto, protože nikdo nepopírá existenci stromů a kamenů. Naproti tomu tehdy, jakmile vzniknou pochybnosti o něčem, co existuje, ujišťujeme sebe i jiné, že našim představám o skutečnosti skutečnost také odpovídá (nebo neodpovídá). Předmětem existenciálního soudu jsou právě představy a pojmy; o nich něco tvrdíme nebo popíráme. Výrok „Bůh není“ (positivní existenciální soud lze vyložit obdobným způsobem) lze proto „čist“ takto: „Představám o bohu ve skutečnosti nic neodpovídá.“ Anebo: „Naše představy o bohu jsou klamné.“ Vjabo: „Není pravda, že bůh jest.“ Zejména v této poslední formulaci je nejpřesněji vyjádřen smysl existenciálního soudu jakožto soudů popírajících pravdivosti jiných tvrzení. Případná námitka, že převedením výroku „Existuje X“ na výrok „Není pravda, že neexistuje X“, nebo ještě přesněji: „Není pravda, že výrok „Neexistuje X“ je pravdivý“, neřešíme problém existenciálních soudů, nýbrž jej přesouváme jinam, by byla lichá. Je to přirozeně jen dvojitá negace původního soudu, avšak to právě dokazuje, že nečiníme nic proti logickému „duchu“ existenciálního výroku, převádíme-li jej na jiný ekvipolentní soud, v němž je zřetelněji patrný jeho obsah. Tímto obsahem je výpověď o pravdivosti jiného soudu. Není to tedy pojem „existence“, který predikujeme v existenciálním soudu, nýbrž pojem „shody s realitou“ (který je ovšem „predikátem“ tak, jako jsou „predikátem“ vztahy v relačních soudech) — a není to pojem čehosi, co existuje a zároveň neexistuje, nýbrž pojem skutečně existujících představ o světě, který je „subjektem“ existenciálního soudu. Že nelze ztotožňovat existenciální soud v této jeho právě podobě s výroky, ve kterých je vyjádřeno jen naše subjektivní přesvědčení o existenci něčeho, je myslím také očitelné. Řeknu-li „Jsem přesvědčen, že $5 \times 5 = 55$ “ nebo že „existuji polednice“, pak pravdivost toho soudu je odvislá od toho, jsem-li nebo nejsem-li přesvědčen o tom, o čem se hovoří ve vedlejší větě. Existenciální soud však není výrok o subjektivním přesvědčení, nýbrž výrok o pravdě nebo o tom, co se za pravdu pokládá.

Z toho všeho vyplývá jednak to, že ne každá „existenciální“ věta vyjadřuje existenciální soud, jednak to, že zvláštní povaha existenciálních soudů znemožňuje jejich převádění na formu neexistenciálních výroků. Vratme se však ještě k „černým labutím“. Výrok „Černé labutě jsou“ není existenciálním soudem z důvodů, které byly uvedeny. Třebáže i tento výrok implikuje pravdivost soudu „Není pravda, že černé labutě nejsou“, je tento soud o pravdě pouze důsledek nebo průvodní psychický moment prvního výroku, nikoli jeho obsah; není to ostatně existence labutí, nýbrž existence vlastnosti, o níž se tu vypovídá. Podobně záporný soud „Černé labutě nejsou“ je ekvivalentní soudu „Žádné labutě nejsou černé“. Kdybychom tyto soudy pokládali za existenciální, pak bychom museli za ně pokládat i výroky „Některé děti jsou neposlušné“ (čili: „Jsou děti, které jsou neposlušné“ nebo: „Neposlušné děti jsou“) nebo „Všichni lidé jsou smrtelní“ (čili: „Není ani jednoho člověka, který je nesmrtelný“), tedy všechny částečné a obecné soudy.

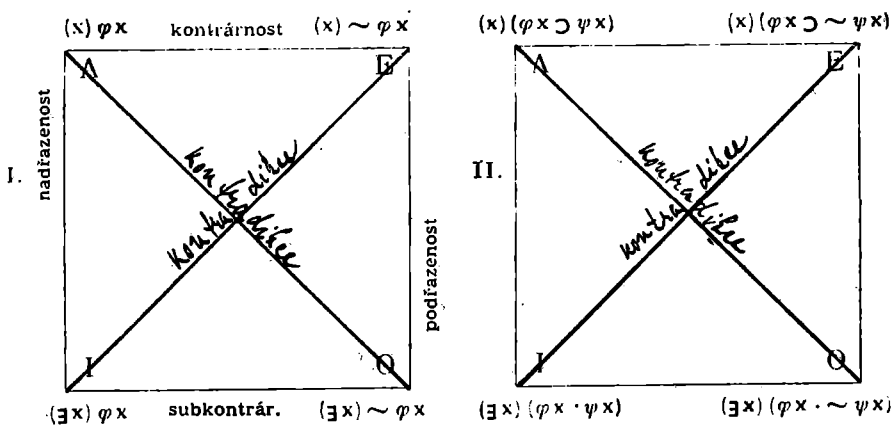
P. V. Tavanec nezastává pojetí ztotožňující téměř každý soud se soudem existenciálním, naopak ostře kritizuje pokusy matematických logiků o převádění obecných a částečných soudů na výroky „existenční“, avšak i tato kritika svědčí o tom, že specifické vlastnosti existenciálních soudů mu unikají. Soudruh Tavanec totiž nepopírá možnost transformace obecných a částečných soudů na existenciální, popírá jen její užitečnost; uznává, že soudy typu „Některá S jsou P“ lze převést na typ „Existují S, která jsou P“, nebo soudy typu „Všechna S jsou P“ na soud „Neexistuje (ani jedno) S, které je non P“ atd., a tyto soudy (s výrazem „Existuje“) pokládá za soudy existenciální.

To, že je možno převádět soudy jedné formy na soudy jiné formy, je věc jistě známá. Právem také upozorňuje sovětský logik na to, že takový převod se řídí zřetelem užitečnosti; nová forma soudu musí lépe objasňovat, nikoli znejasňovat smysl původního vý-

roku. P. V. Tavaněc má pravdu i v tom, že obecné a částečné soudy mají jiný smysl nežli soudy existenciální, avšak v ostatních bodech se mylí. Není pravda, že to, co vytyká matematické logice, je převádění obecných a částečných soudů na existenciální a není ani pravda, že tyto soudy lze na pravý existenciální soud převést.

Oč vlastně jde při převádění částečných a obecných soudů na t. zv. „existenční výroky“? Necháme-li stranou název, který matematická logika dává těmto výrokům (P. V. Tavaněc uvádí Coutouratovy příklady: „Jest ab“ jakožto existenční výrok namísto částečně kladného soudu „Některá a jsou b“, „Nexistuje ab“ namísto obecně záporného soudu „Ani jedno a není b“ atd.) a který je vedle výrazu „Existuje...“ pravděpodobnou příčinou Tavaňcova omylu, pak musíme souhlasit s tím, s čím soudruh Tavaněc nesouhlasí, s tím, že tyto „existenční výroky“ pouze „vyjadřují vlastní smysl částečných a obecných soudů“ (str. 82). Je nutné mít na zřeteli — připomíná A. Kolman — „že v běžné řeči slovo „někteří“ má dosti neurčitý význam, kdežto v logice znamená alespoň jeden, avšak možná i všechny prvky dané třídy“.¹⁸ A v tomto zpřesnění pojmu „Některá S“ v částečném soudu, v tom (a jedině v tom) je třeba hledat smysl t. zv. existenčních výroků. Jiná otázka ovšem je, zdali výklad pojmu „Některá S“, respektive „Existuje S tak, že...“ je správný.

Vyjdeme ze známého dělení soudů podle kvality a kvantity a všimněme si oněch vztahů, které znázorňují „logický čtverec“. Obecně-kladný soud (symbolisovaný v tradiční logice samohláskou A) a částečně-záporný soud (O) jsou navzájem kontradiktorní. Tentýž princip (o vyloučení třetím) určuje také vztah mezi obecně-záporným (E) a částečně-kladným soudem (I). S tohoto hlediska, t. j. s hlediska vztahů mezi soudy lišícími se navzájem jen kvantitou, můžeme chápat částečně-záporný soud jakožto negaci obecně-kladného soudu, a částečně-kladný soud jakožto negaci obecně-záporného soudu. Výraz „Některá S jsou non P“ je ekvivalentní výrazu „Ne všechna S jsou P“, nebo „Existuje (alespoň jedno) S, které je non P“. Podobně výrok „Některá S jsou P“ znamená totéž jako „Ne všechna S jsou non P“, nebo „Existuje (alespoň jedno) S, které je P“. Pro soudy typu „A“ a „E“ platí totéž: můžeme je vyjádřit jak v běžné formulí „Všechna S...“ nebo „Žádná S...“, tak s pomocí „Existují...“ („Existují S taková, že ani jedno S není non P“ atd.). Tento způsob symbolisace není tedy ani v tradiční logice v rozporu s povahou obecných a částečných soudů, ba právě naopak, neboť lépe nežli termín „Některá S“ nebo „Všechna S“ vyjadřuje kontradiktorní vztah mezi soudy typu „A“ a „O“, a mezi soudy typu „E“ a „I“. V každém případě výraz „Existuje...“ slouží jen k rozlišování obecných a částečných soudů, nikoliv k převádění těchto soudů na soudy existenciální. Tím není řečeno, že matematická logika nepokládá „existenční výroky“ (t. j. částečné, nikoli obecné soudy) za vskutku „existenciální“ nebo že vykládá obecné a částečné soudy tak jako klasická logika, avšak tyto rozdíly nejsou pro nás zatím podstatné.¹⁹ Důležité je to, že výrazy $[x] \varphi x$ [„Pro všechny hodnoty proměnné x platí, že x má vlastnost φ “] a $[\exists x] \varphi x$ [„Existuje alespoň jedno x tak, že x má vlastnost φ “] se navzájem liší právě jen tím, čím se liší výraz „Všechna S“ od výrazu „Některá S“. A podobně jako v klasické logice je i zde výrok typu $[\exists x] \varphi x$ podřazen výroku typu $[x] \varphi x$, i zde je vztah kontradikce mezi ním a soudem $[x] \sim \varphi x$ [„pro všechna x platí, že x nemá vlastnost φ “], i vztah t. zv. subkontrárnosti vzhledem k výroku $[\exists x] \sim \varphi x$.

Kvantifikátory „x“ a „ $\exists x$ “ neruší tedy částečnost a obecnost soudů, nýbrž naopak: je to právě kvantifikace výrokové funkce „ φx “, která obecná a částečné výroky doslova „tvorí“.²⁰

Výrazy uvedenými sub I. nejsou ovšem symbolisovány výroky, které v tradiční logice vyjadřujeme formulí „Všechna S jsou P“, „Některá S jsou P“ atd. Tyto výroky nejsou hodnotami jednoduché, nýbrž složené výrokové funkce a proto také — jak vidíme sub II. — vznikají kvantifikací implikace nebo konjunkce dvou jednoduchých výrokových funkcí. (Na př. výrok „Žádné růže nejsou bez trnů“ by měl symbolický výraz: $(x) [\varphi x \supset \sim \psi x]$; pro všechny hodnoty x platí, že má-li x vlastnost φ , pak x nemá vlastnost ψ .) Ani z toho však nevyplývá, že do výrokové funkce φx lze dosadit touto „S jest“. Výrazy $[x] \varphi x$ (a ostatní výrazy sub I.) symbolisují sice výroky vypovídající s hlediska tradiční logiky jen o „všech S“ (nikoli také o P), avšak nejsou to výroky o existenci subjektu, nýbrž o subjektu jakožto vlastnosti φ , která se připsuje všem x. Chceme-li proto „přeložit“ $[x] \varphi x$ do jazyka tradiční logiky, pak musíme říci: „Pro všechna x platí, že x jsou S“ („Pro všechna x platí, že x je být růž“), nikoli „S jest“ („Růže jest“). Totéž se týká „existenčních výroků“, třebaže právě tyto jsou pokládány za jediný typ soudů implikujících existenci. Výrok „Existuje alespoň jedno x tak, že má vlastnost φ “ je však tak málo „existenční“ jako výrok „Některé předměty jsou knihy“.

Připomínám znovu, že nesouhlasím s výkladem obecných a částečných soudů, jak ho podává matematická logika. Jsem přesvědčen o tom, že výrok „Pro všechna x platí, že x má vlastnost ϕ , jestliže má vlastnost φ “ by byl ekvivalentní soudu „Všechna S jsou P“ jen tehdy, kdyby znak „ φ “ symbolisoval totéž, co symbolisuje „S“ v tradiční logice. Tak tomu v matematické logice není. Avšak ani nesprávný výklad obecných a částečných soudů (respektive obecných a existenčních výroků) nemění nic na skutečnosti, že „existenční kvantifikátor“ je ekvivalentní výrazu „některá S“ a že tedy ani matematická logika nepřevádí částečné soudy na soudy existenční.

Žádný neexistenční výrok nelze převést na výrok existenční. Ne proto, že by nebylo možno „upravit“ jakýkoli soud tak, aby po stránce gramatické vyhovoval formě existenčních vět, nýbrž proto, že zvláštní charakter existenčního soudu není v gramatické formě „Existuje x“, ale v oné již zmíněné specifičnosti jeho logického obsahu. Řeknu-li místo „Nějaký člověk zde zapomněl rukavice“ větu: „Nějaký člověk zapomeneví zde rukavice jest“, nečiním tím z prvního výroku existenční výrok, protože ani takovým brutálním zločinem na jazyku neodstráním logický smysl zkomolené výpovědi; zde přece nejde o tvrzení, že existuje člověk nebo rukavice, respektive o to, že je nepravdivý výrok o neexistenci člověka a rukavic, nýbrž o vztah, v němž existence člověka a zapomenutých rukavic není problémem.

Říká se někdy (necháme-li stranou Brentanův pokus vyložit všechny soudy jako existenční, neboť dle jeho mínění všechny soudy jsou buď „uznáním“ nebo „zavržením“ existence předmětu, o němž něco vypovídáme), že t. zv. neosobní soudy (na př. „Blyská se“, „Oheň a pod.) musí být převedeny na existenční formu, mají-li být vůbec chápány jako soudy. Ani to není pravda. Řeknu-li „Blesk jest“, „Oheň jest“ a pod., mohu se nanejvýš radovat z toho, že jsem z „neúplného“ soudu udělal výrok s podmínkou a přísudkem, avšak existenční soud to zase není. Ostatně i tyto „neúplné“ výroky mají oba termíny, třebaže v některých jazycích (jako na př. v češtině) je jeden z nich „zamlčen“. Ve větě „Es blitz“ je subjekt vyjádřen, a toto „to“, to jest to, co vidím, co vnímám, je i subjektem v soudu „Blyská se“. Nikoli tedy „Oheň jest“, nýbrž „To je oheň“ je smyslem těchto soudů, které jsou někdy nazývány thetikými.

Nesprávná by byla také domněnka, že každý soud lze přetvořit na existenční, jestliže ho rozložíme na samostatné výroky o subjektu a predikátu. Tak soud „Růže je červená“ můžeme snadno a rychle přeměnit na dva „existenční soudy“: „Růže jest“ a „Červená jest“. To však není přetvoření, nýbrž vytvoření dvou zcela nových výroků, které s původní výpovědí nemají kromě slov nic společného. Uznat takovou transformaci by nadto znamenalo uznávat názor, že každý jednoduchý soud je složen nejméně ze dvou existenčních výroků. Není také pravda, že takto rozkládá soudy matematická logika. Zmínil jsem se již o tom, že její „existenční“ výroky nejsou soudy typu „S jest“, neboť subjekt S je v nich nahrazen „vlastností“ φ .

Zvláštní povaha existenčních soudů je patrna i z toho, že ani je nemůžeme „převádět“ na jiné výroky. Ať už je chápeme jako soud atributivní nebo jako soud vztahový, jejich predikát, respektive vztah, o němž něco vypovídáme, se do té míry liší od ostatních soudů, že je přímo absurdní chtít je na tyto soudy převádět. Jaký by to konečně mělo smysl, měnit jiné soudy na výroky, jejichž předmětem je popření nepravdivých mínění? Soudy jako „Hmota jest“ nebo „Bůh není“ hrají přirozeně významnou úlohu v našem poznání. V nich nejčastěji shrnujeme výsledky svého nazírání na to, co jest, třebaže to je mnohými

popíráno, nebo na to, co není, třebaže to je mnohými uznáváno za existující. V tomto smyslu patří na př. oba svrchu uvedené soudy k základním poučkám vědeckého poznání; jsou to nejstručnější formulace materialisticko-atheistického hlediska, s něhož je nutno přistupovat i k otázkám logiky. Avšak — a to je logický důsledek logické struktury existenciálního soudu — bohatost poznatků uložených v těchto soudech je nepřímou úměrná významu, který existenciální soudy mají pro logiku. Je-li totiž každý výrok alespoň možnou premisou pro vyvození dalších soudů, pak existenciální soudy plní tuto funkci jen v minimální míře. Ze soudu „Čarodějnice nejsou“ mohou bezprostředně vyvodit závěr, že X. Y. není čarodějnice (i když jí tak někdo nazve), avšak kromě těchto bezprostředních úsudků nenalezeme zprostředkovaný úsudek, v němž by existenciální soud hrál úlohu premisy. Soud „Hmota jest“ nám neposkytuje znalosti o hmotných vztazích a kvalitách, a proto z něho nemůžeme vyvozovat závěry ani o dalších vztazích a kvalitách; je třeba jiných premis, chceme-li rozšířit své znalosti o hmotě. Ze soudu „Bůh není“ nelze samozřejmě také nic vyvodit — leč to, že nemá význam diskutovat o „vlastnostech“ toho, co neexistuje; chceme-li vyvracet mínění těch, kdo v existenci boha věří, musíme to dělat rovněž na základě jiných soudů vyjadřujících jiné poznatky. Protože existenciální soud je soudem o pravdivosti, respektive nepravdivosti jiných soudů, můžeme ho jen přijmout nebo nepřijmout, můžeme ho užít nebo ignorovat při získávání a prověřování dalších poznatků, avšak nemůžeme s ním logicky operovat jako s jinými soudy. Jen zdánlivě je toto tvrzení vyvráceno na př. následujícím syllogismem: „Není-li bůh, pak se svět řídí vlastními zákony“; „Není bůh“; tedy „Svět se řídí vlastními zákony“. „Existenciální“ soud zde není existenciální; není to soud „Není bůh“, který figuruje jako nižší premisa a jako antecedent ve vyšším návěští, nýbrž soud: „Nestvořil-li přírodní zákony bůh...“, nebo „Neřídí-li se svět božskými zákony...“ a pod.

S toho všeho vyplývá, že existenciální soud patří do kategorie soudů vztahových, nikoli k soudům atributivním. Jeho předmětem je vztah mezi dvěma tvrzeními, respektive vztah mezi tvrzením a tím, co se tvrdí. (Každý soud má ovšem vztah k tomu, co se v něm tvrdí, avšak existenciální soud má tento vztah za svůj předmět.) Není jistě nutné, aby pro tuto svou specifitnost byl zařazován do nějaké zvláštní kategorie vztahových soudů. Je však třeba mít tuto specifitnost na mysli, máme-li správně rozlišovat mezi pravými a nepravými existenciálními soudy, z nichž poslední — i když mají gramatickou formu „S jest“ — patří zpravidla k soudům atributivním, jako na př. soud „Černé labutě jsou“.

Soudům o vlastnosti věnoval autor ve své knize necelých šedesát řádků. Jsou to podle jeho názoru soudy, které nevyovídají jen o existenci předmětu, nýbrž o „existenci jistých vlastností, stavů nebo činností“ (str. 86). Jak vidět, je sem zařazen i soud, který má za predikát pojem činnosti a který se i slovní formou (na př. „Ivan píše“) liší od soudů vlastnosti v užším smyslu (na př. „Ivan je zlý“). Staré dělení, užívané ještě Krejčím, rozlišovalo soudy vyprávěcí (predikát je pojem činnosti nebo stavu) a soudy popisné (predikát je pojem vlastnosti). Někteří logikové pokládají i výroky o stavu za zvláštní druh soudů. Tyto rozdíly nejsou důsledkem rozličného pojmání pojmu „vlastnost“, nýbrž důsledkem různého pojetí kategorií vůbec. Dělení dle predikátu je dělení dle kategorií, přesněji řečeno dle predikabilit (kategoremat), a tak nám vlastně každé dělení soudů podle predikátu prozrazuje, které nejvyšší predikovatelné pojmy ten který autor uznává. Jinak dělila soudy dle predikátu scholastická logika, která vycházela z pěti predikabilit Porphyriových, jinak je dělí ti, kdož uznávají po vzoru Descartově nebo Spinozově jen kategorie substance, modu a relace, jinak je dělí P. V. Tavaněc, který vedle vlastnosti a vztahu uznává ještě existenci (která nikdy nikým nebyla pokládána za atribut a kategorií) a „přináležitost předmětu do třídy předmětů“ (což je v podstatě klasická substance). Myslím, že Tavaňcovo rozlišení — ovšem s výjimkou kategorie „existence“ — je s filosofického hlediska správné. Není třeba rozšiřovat počet nejvyšších pojmů, když pod kategorie „bytí“ („předmět“), „vlastnosti“ a „vztahu“ dostaneme pojmově celý vesmír.²¹ Otázka je, zda P. V. Tavaněc v soulahu s tímto správným rozlišením kategorií rozlišuje také správně jednotlivé druhy soudů. Viděli jsme, že soudům existenciálním přisoudil vlastnost „existence“, která predikována být nemůže. Viděli jsme i to, že soudy vztahové redukuje na atributivní, že tedy i vztah chápe jako vlastnost, třebaže jinak soudy vlastnosti a soudy vztahové v klasifikaci odlišuje. A podíváme-li se nyní na jeho pojetí vztahových soudů i s hlediska jeho dělení dle predikátu, neujde nám jistě fakt, že toto pojetí stojí na písku právě proto, protože redukuje ony tři kategorie na kategorii jedinou. Upozornil jsem již na to, že možnost vyjádřit vztahový soud v subjekt-predikátové formě podobně jako možnost vyjádřit subjekt-predikátový soud v termínech vztahu nás neoprávnjuje k podřazování jedněch soudů pod druhé; upozornil jsem také na to, že

autor, třebaže brojí proti ztotožňování soudů vlastnosti se soudy vztahovými, podřazuje je skutečnosti tyto oněm, neboť atributivní soud (jímž je podle něho i soud vztahový) je právě soudem o vlastnosti. V souvislosti s jeho dělením dle predikátu je však třeba připojit k dosavadním námitkám ještě následující poznámku.

V soudech vztahových — říká P. V. Tavanec — vystupuje v roli „znaku“ jistý „vztah předmětu soudu k nějakému druhému předmětu“ (str. 88). Vztahový soud může být proto „nejen převeden na soud typu „S je P“ (nebo není) P“, nýbrž on je tímto soudem“ (str. 91). Tato věta je zároveň namířena proti M. S. Strogovičovi, který převoditelnost jedněch soudů na druhé pokládal za důkaz toho, že vztahové soudy vlastně nejsou. To je ovšem omyl. Ale jestliže M. S. Strogovič v zápalu boje se „vztahovou logikou“ vylil s vaničkou i dítě, pak P. V. Tavanec v zápalu boje se soudruhům Strogovičem utrl nešťastnému dítěti hlavu. K čemu jsou všechny poznatky o specifických rysech vztahových soudů, k čemu je správný výklad symetričnosti, asymetričnosti a transitivty, když autor jde ještě mnohem dále nežli M. S. Strogovič a přebíjí jeho námitky tvrzením, že soudy vztahové = soudy atributivní? Strogovič nic jiného neříká, a tak jediný rozdíl mezi oběma logiky je v tom, že jeden vyvozuje důsledky z této rovnice, kdežto druhý dokazuje životaschopnost něčeho, co byl sám připravil o život.

Jde o věc pro logiku velmi vážnou. Uznáme-li soudy vztahové za soudy odlišné od soudů vlastnosti, pak je nemůžeme vtačit do formule „S je P“, která je formulí soudů vlastnosti. Převoditelnost soudů na jiné soudy sama o sobě nic neznamená. To, že můžeme vyjádřit soud atributivní ve formě soudu vztahového a naopak, vyplývá z faktu, o němž byla řeč již dříve: z vlastností vztahů objektivního světa, které jsou projevem vlastností světa, a z vlastností vlastností objektivního světa, které se mohou projevit jen v nějakém vztahu. To, že i vztah má „vlastnost“, a že i vztah lze chápat jako vlastnost objektivního světa, neospravedlňuje však k redukci různých druhů soudů, v nichž různé vlastnosti různým způsobem odrážíme. Již proto ne, že i vlastnosti našeho poznání a myšlení se projevují jen ve vztazích, tak že pro logiku je základní kategorií právě kategorie vztahu. Mluvíme o vztahu soudu k realitě, o vztahu soudu k jiným soudům a k jiným formám poznání, o vztahu mezi termíny soudu a pod. Každý pojem a každé slovo má svůj význam jen ve vztahu k něčemu. „Nikdy nejde o to, co které slovo znamená samo o sobě, nýbrž v jaké souvislosti se vyskytuje, jak je zapojeno na celé okolí vět, jež toto slovo užívají. Teprve tato souvislost s okolím určuje význam pojmu.“²² Totéž platí o kterémkoli jevu; pochopení čehokoliv, i samého pojmu „vlastnosti“, předpokládá základní logický vztah (i vlastnost je vlastnost něčeho). Tím samozřejmě nechci říci, že atributivní soudy nemají význam a že je třeba nahradit je relačními výroky. Nikoli, oba druhy mají právo na existenci vedle sebe, neboť oba různým způsobem odrážejí „vlastnosti světa“. Avšak není-li třeba převádět soudy atributivní na soudy vztahové (třebaže lze všechny soudy vyjádřit v termínech vztahu), proč bychom měli pokládat soudy vztahové za atributivní jen proto, že vše lze chápat jako vlastnost něčeho. Víím, že to není vyvrácení Tavančova pojetí, ale je to při nejmenším důkaz toho, že nemůžeme hledat rozhodnutí jen v objektivní realitě (která ovšem dává svým dialektickým charakterem za pravdu oběma pojetím v jejich jednotě), nýbrž také v samých formách obou soudů a ve významu, který mají pro úsudek.

Budeme-li s P. V. Tavanecem chápat soud vztahový jen jako soud atributivní, pak také budeme muset přisoudit vztahovým výrokům všechny ty obecné znaky, které jsme poznali na atributivním soudu. Je však možno mluvit na př. o kvantitě relačního výroku? A nezmiňuje se sám soudruh Tavanec o tom, že existují jak bezprostřední, tak zprostředkované úsudky, které se nedají svést na syllogismus? A není zejména toto důkazem, že vztahový soud není atributivní soud? Můžeme-li vyjádřit kterýkoli soud buď jako „S je P“ nebo jako „aRb“, pak tato možnost vyplývá z toho, že zaměňujeme pouze slovní výraz pro vyjádření objektivní skutečnosti, která je vždy i vlastnosti, i vztahem. Nemůžeme-li však zaměnit soud typu „aRb“ za soud „S je P“ v procesu úsudku, pak tato „nemožnost“ vyplývá z faktu, že jde o dva druhy různých forem soudu, jejichž vlastnosti se právě v procesu usuzování projevují. A tento zřetel — jak už jsem se nesčetnékrát zmínil — zřetel k funkci soudu v procesu úsudku je základním aspektem pro logiku. Jsou sice logikové, kteří redukují i úsudky se vztahovými soudy na úsudky syllogistické (na př. M. S. Strogovič), avšak jsou také logikové, kteří odhalili nelogičnost tohoto postupu. Patří k nim na př. V. Filkorn, který na jednoduchém příkladě úsudku: „a je větší než b“; „b je větší než c“; tedy „a je větší než c“ ukazuje, že převádět tento úsudek na syllogismus znamená rozšířit počet přípustných pojmů na čtyři (t. j. „a“, „větší nežli b“, „b“, „větší nežli c“), čili dopustit se t. zv. ztřetíření termínů (quaternum terminorum). Podobně vyvrací tyto pokusy D. P. Gorskij a jiní autoři.²³

Tradiční logika vměšťovala vztahy do formule „S je P“ proto, poněvadž pokládala

tuto formu za jedinou formu myšlení. Což ale „tvrdit něco o něčem“ znamená tvrdit to vždy jen v termínech subjektu a predikátu? Proč bychom měli trvat na předsudku dřívějších logiků, že existuje jen jedna základní forma soudů a v nejlepším případě rozdělovat atribut jako nejobecnější vlastnost na nějaké podtřídy? Co když jsou ne dvě a ne tři, ale mnohem větší počet forem jednoduchých soudů, které dosud nebyly logikou prozkoumány? Na tuto otázku může dát ovšem odpověď jen další práce v oboru logiky, nicméně na otázku vztahu mezi atributivními a relačními soudy mnozí logikové již správnou odpověď dali. Domnívám se proto, že nelze než souhlasit na př. s D. P. Gorským, který říká, že „mezi jednoduchými soudy“ je třeba rozlišovat dva druhy soudů, t. j. „soudy o přináležitosti znaku předmětu (atributivní soudy) a soudy vztahové“.²⁴

* *

Poslední druh soudů, jež se liší od ostatních druhů specifičností svého predikátu, jsou soudy vřazovací. V nich je predikátem pojem nějakého celku nebo nějaké třídy, a podle toho je také autor dělí na 1. soudy o přináležitosti části k celku a 2. na soudy o přináležitosti předmětu k třídě předmětů (srov. str. 93). Příklady: „USSR je část území SSSR“ (1.), „Logika je věda“ (2.). Vytyčení rozdílu mezi pojmem třídy a pojmem celku jakožto agregátu (zde nepřisloušejí všechny znaky celku jeho částem, tam všechny členy třídy mají vlastnost třídy), kritika Povarnina, který tyto rozdíly neuznává (resp. který pojímá každý vřazovací soud jako soud o vztahu části k celku) a obvyklý historicko-gnoseologický výklad vztahu mezi soudy, tentokrát měly soudy vlastnosti a soudy vztahovými na jedné straně a soudem vřazovacím na straně druhé (první dva druhy přecházejí často v procesu poznání v soud vřazovací) — to je obsah této kapitoly. V souvislosti s výkladem vřazovacích soudů není však možno zapomenout ještě na jednu otázku: na vztah jedinečných vřazovacích soudů k obecným vřazovacím soudům. Nemyslím, že se mi podaří vyřešit tento problém, avšak pokus o jeho řešení podala matematická logika a proto si všimneme některých jejích závěrů: týkají se nejen jedinečných soudů, ale vřazovacích soudů vůbec (resp. obecných soudů vůbec) a konečně i t. zv. existenčních výroků, o nichž jsme již mluvili.

Na rozdíl mezi jedinečnými (vřazovacími) a obecnými soudy poukázal jako první G. Peano. Od jeho dob se stalo v matematické logice zvykem rozlišovat mezi subsumcí individua pod nějaký pojem, respektive třídu a subsumcí obecného pojmu, respektive třídy pod jiný pojem, resp. pod jinou třídu.²⁵ Peano viděl tento rozdíl především v tom, že vztah t. zv. „přináležitosti“ („appartenance“; symbol „ ϵ “), který platí pro subsumci individua pod třídu, je intransitivní, kdežto vztah t. zv. „inkluse“, platící pro poměr tříd, je transitivní; proto je správný syllogismus: „Sokrates je člověk“; „Člověk je smrtelný“; tedy „Sokrates je smrtelný“, a proto je nesprávný úsudek, v němž jedna premisa podřazuje na př. pojem Petra pod pojem apoštola, druhá pojem apoštola pod pojem „12“ — a závěr pak pojem Petra pod pojmem „12“. (Petr ϵ apoštol; apoštol ϵ 12; tedy Petr ϵ 12.) — Nesprávně usuzuje v tomto případě sám Peano. Nehledě k tomu, že „podřazovat“ individuom pod pojem, který je také individuální (a jen tak lze konstruovat intransitivní řadu „přináležitosti“), je v rozporu se samotným pojetím „individua“, jež může být jen subjektem, nikoli predikátem, dopouští se i Peano té chyby, že — jak uvádí W. Burkamp — užívá v uvedeném syllogismu 4 pojmů (quaternio terminorum), t. j. vedle pojmů „Petr“ a „12“ ještě pojmy „apoštol“ jakožto obecný pojem a „apoštol“ jakožto kolektivní pojem (v soudu „Apoštol ϵ 12“).

Ostré rozlišení jedinečných a obecných soudů vřazovacích však v matematické logice zůstává a hledá se nejen nové jméno pro výroky, v nichž je do třídy vřazováno individuum, nýbrž i nové důkazy pro rozlišení obou druhů soudů.²⁶ Tyto důkazy můžeme shrnout takto: výroky jako „František je student“, „Tato ryba je kapr“, a pod. tvrdí, že něco je členem jisté třídy; tak František náleží k třídě studentů a „tato ryba“ je členem třídy kaprů. V těchto výrocích (L. S. Stebbingová je nazývá „class-membership propositions“) je tedy předmětem soudu jedinec, který je charakterizován tím, že je zařazen mezi ostatní členy třídy, vyznačující se týmiž vlastnostmi. V soudech obecných a soudech částečných se naproti tomu vřazuje třída (nebo její část) do jiné třídy, a kromě toho se v nich netvrdí nic ani o jednom členu (jako v jedinečných soudech), ani o všech členech podřazené třídy (jak se domnívá klasická logika), nýbrž o vztahu mezi oběma třídami: výrok „Všichni Češi jsou Slované“ je vlastně tvrzení, že „má-li něco vlastnost býtí Čechem, pak to má také vlastnost býtí Slovanem“. Obecný výrok je tedy složený (implikativní výrok), kdežto jedinečný výrok je výrok jednoduchý.

Na první pohled je vidět, že jedinečné výroky jsou vysvětlovány zcela ve shodě s tradiční logikou, t. j. jak po stránce rozsahu, tak po stránce obsahu podřazeného subjektu a nadřazeného predikátu, kdežto obecné soudy jsou jakoby zbyveny rozsahu,

jako by jim byl ponechán jen obsah. A nejen to. Podle názoru B. Russella (od něhož přijali ostatní matematicky logikové jak výklad „universálních výroků“, tak převážnou většinu ostatních jeho myšlenek) je pravdivost obecných výroků zcela nezávislá na tom, zda na př. existují „všichni lidé“, o nichž se mluví v soudu „Všichni lidé jsou smrtelní“: slovo „všichni“ je třeba chápat jako slovo „vždy“: „vždy platí, vždy je pravda, že x je smrtelné, jestliže x je lidské“. Obecný soud je tedy hypotetickým vyjádřením vztahu mezi „býti člověkem“ a „býti smrtelným“, nikoliv vyjádřením vztahu mezi „všemi lidmi“ a třídou smrtelných bytostí. Je jasné, že toto macešské nakládání s pojmem rozsahu třídy nelze ztotožňovat s odmítáním rozsahu; pojem „třída“ předpokládá uznání toho, co tradiční logika nazývá „rozsahem pojmu“, a pojem třídy je samozřejmě jeden z nejdůležitějších pojmů nejen v „teorii tříd“, nýbrž i v ostatních oblastech logiky.²⁷ Je to však právě nový způsob výkladu „třídy“, který dává nový smysl i „rozsahu“ — nový proto, že rozsah a obsah pojmu se při výkladu „třídy“ nechápe v jejich jednotě, nýbrž rozsah je jednoznačně vymezován obsahem. Opakují: rozsah se nepopírá, třída je kombinace obého, avšak „v každém případě obsah určuje rozsah, protože mluvit o třídě znamená mluvit o vlastnosti, která určuje nějakou skupinu členů“ (loc. cit. 141).

Rozsah, to jsou však ti jedinci, kteří patří do třídy, a proto by měla L. S. Stebbingová uznat i to, že vztah dvou tříd je jak vztahem obsahu obou tříd, tak vztahem jejich rozsahů — že v každém „vřazovacím“ soudu (nejen tedy v „class-membership“ soudech, ale i v obecných a částečných soudech) se vypovídá nejen o vlastnostech jednoho, některých nebo všech členů třídy, nýbrž také o těchto členech; nemůžeme přece tvrdit něco o vlastnosti „ α “, jejíž pojem jsme získali zobecněním vlastností členů třídy „ α “, aniž bychom zároveň nevypovídali o členech samých. V matematické logice panuje jiný názor. Neopoznáváme — říká se — třídu tak, jako poznáváme individuum. Tvrdivme-li, že František Nový je Čech, tvrdíme tím, že určitá charakteristika náleží právě jednomu, konkrétnímu Františkovi Novému, a že tato vlastnost neexistuje mimo Františka nebo mimo někoho jiného, kdo je také Čechem. Tvrdivme-li však, že všichni Češi jsou Slované, pak obě tyto vlastnosti („být Čechem“ a „být Slovanem“) jsou pro nás něčím odděleným od těch, kdož tyto vlastnosti mají: nezáleží na tom, jsou-li opravdu nějakí Češi, nýbrž na vztahu mezi oběma kvalitami. „Obecné proposice“, říká L. S. Stebbingová, „se netýkají přímo jedinců, kteří mohou mít vlastnosti vyjádřené jako „ α “ a „ β “; týkají se vlastností α a β (loc. cit. 143). Důkaz se opírá mimo jiné i o Russellovo pojetí „poznání věci“ (vedle „poznání pravdy“) jakožto 1. poznání z bezprostřední zkušenosti (by acquaintance) a 2. poznání z popisu (by description). Prvním druhu poznání odpovídá „demonstrativní věta“, která jako „gesto“ jen na něco ukazuje („toto zde“), „deskriptivní věta“ naproti tomu předmět popisuje.²⁸ Třidu samozřejmě nemůžeme poznat přímo, t. j. nemůžeme „se seznámit“ se všemi členy, a tak ji poznáváme „through the defining property“, aniž bychom musili předpokládat existenci předmětů, t. j. aniž bychom ještě myslili na rozsah třídy, který jsme sice obsahem definovali, kterého jsme se však potichu úplně zrekli. Existenci implikují pouze výroky částečné (proto též název „existenční“ výroky); výraz $\exists x^1 [\varphi x \cdot \psi x]$ znamená, že obě vlastnosti φ a ψ něčemu — i když ničikámu čemu — ve skutečnosti náležejí. Není třeba znovu připomínat, že existenční výroky nejsou tedy výroky o existenci, nýbrž výroky, které předpokládají, respektive implikují existenci. Avšak i tento rozdíl mezi částečnými a obecnými soudy (které nejenže nejsou existenční, nýbrž existenci ani neimplikují) má ten důsledek, že pro jejich vzájemný vztah neplatí poměr nadřazenosti nebo podřazenosti, stejně jako z charakteru neexistenčních i existenčních výroků vyplývá, že pro ně neplatí vztah kontrárnosti a subkontrárnosti; tak na př. existenční výrok můžeme, ba musí být nepravdivý, i když je pravdivý implikativní obecný výrok, který však má nepravdivý antecedent. Společná vlastnost obecných a existenčních výroků je pouze ta, že oba soudy jsou složené: obecný soud je implikativní výrok, kdežto existenční soud je výrok konjunktivní.

Shrneme-li všechna tato tvrzení do základních thesů, obdržíme tyto závěry: 1. výroky obecné a existenční jsou složené, jedinečný výrok je jednoduchý. 2. Jedinečný výrok tvrdí něco o určitém subjektu, částečný (existenční) pouze implikuje existenci alespoň jednoho subjektu, obecný výrok naproti tomu zcela od subjektu abstrahuje; jeho předmětem je pouze vztah mezi dvěma vlastnostmi.

Neopřijatelné je především tvrzení uvedené sub 2. Je pravda, že jedinečný soud tvrdí nebo popírá něco o určitém předmětu, ale nehledě k tomu, že ani v jedinečném soudu nemusí jít o předmět, který známe „by acquaintance“ (výrok „Eisenhower je prezident“ je přece také deskriptivní), rozdíl mezi ním a obecnými (i částečnými) soudy není v různém stupni uznání objektivních předmětů. To, co nazývá matematická logika implikací subjektu v částečném soudu, je právě onen předpoklad existence předmětu soudu, s nímž pronášíme každý soud. To, že se subjekt, nositel vlastností, stává sám v matematicko-logickém

pojetí „vlastností“, neznamená ještě, že z výroku „S je P“ subjekt zmizel; je možno interpretovat S jako \emptyset , ale není možno se domnívat, že přeměnou pojmu „lidé“ na pojem „být člověkem“ přestává být člověk předmětem soudu „Lidé jsou smrtelní“. Náazor, že nemůžeme mít na mysli skutečné předměty proto, poněvadž je všechny neznáme, je ovšem teprve pochybný. Právem upozorňuje P. V. Tavanec na to, že obecný soud je nejen výpovědí o jednotlivých členech třídy, nýbrž též výpovědí o obecném, právem vyvrací obě krajní hlediska, z nichž jedno hledá v obecném výroku jen tvrzení „o obecném“, kdežto druhé ztotožňuje obecný soud se sumou výroků jedinečných. Toto druhé hledisko je také hledisko B. Russella a většiny jeho stoupenců. Toto hledisko je nutí k závěru, že obecný soud (který nemůže být sumou výroků o všech jednotlivých členech třídy) je nutně výpovědí jen o vztahu mezi vlastnostmi, výpovědí abstrahující od nositelů vlastností.

Tvrzení, že již forma t. zv. existenčních výroků a forma obecných výroků jsou dostatečným důkazem toho, že jen v existenčních výrocích je také předmětem (resp. je implikována) existence, povyšuje jeden, a to nesprávný výklad struktury soudu na jediný možný výklad vůbec. Zmínili jsme se již o tom, že soud „Existuje alespoň jedno x tak, že x má vlastnost ϕ a vlastnost ψ “ by byl ekvivalentní s výrokem „Některá S mají vlastnost P“ jen tehdy, kdyby ϕ znamenalo totéž co „být S“. ϕ je však nejdříve zvaženo rozsahu (rozsah třídy ϕ je určen jen jejím obsahem), poté je přeměněno na vlastnost a uvedeno do vztahu k jiné vlastnosti ψ a nakonec je tento vztah formulován ve formě implikativního výroku $\phi \supset \psi$. Každý implikativní výrok je ovšem tvrzení o vztahu, nikoli o „existenci“ antecedentu a konsekventu, a tak převedení obecného soudu „Člověk je smrtelný“ na složený implikativní výrok o vlastnostech ϕ a ψ zpečetuje osud „člověka“, který se na konec mění nikoli v hodnotu proměnné x, nýbrž v „neznámou“ x. O paradoxních důsledcích tohoto převodu jsme se již zmínili: „existenční“ výrok implikuje existenci, obecný výrok ji neimplikuje, neplatí vztah nadřazenosti, respektive podřazenosti (z pravdivosti kladného „neexistenčního“ výroku nelze přece vyvodit pravdivost kladného „existenčního“ výroku), ani vztah kontrárnosti nebo subkontrárnosti. Na druhé straně však kladný existenční výrok je ekvivalentní s negací záporného „neexistenčního“ výroku, tedy: $(\exists x)(\phi x \cdot \psi x) \equiv x \sim (\phi x \wedge \sim \psi x)$ a podobně obrátíme „existenční“ (být i negativní) výrok, negujeme-li „neexistenční“ výrok obecně-kladný: $(\exists x)(\phi x \cdot \sim \psi x) \equiv (x) \sim (\phi x \supset \psi x)$. Těchto rozporů se nezbavíme ani tehdy, když existenční výrok budeme chápat jako implikaci $(\exists x)(\phi x \supset \psi x)$, protože výrok tohoto typu („Existuje alespoň jedno x tak, že x má vlastnost ‚být filosofem‘, jestliže má vlastnost ‚být člověkem‘“) by již vůbec neodpovídal soudu „Některá S jsou P“.

Rekli jsme, že matematická logika zpřesňuje pojem kvantifikátorů, a že svou symbolisací vyjadřuje lépe logický smysl částečných i obecných soudů nežli to činila tradiční logika. Výrazy „Pro všechna x...“ (x) a „Existuje x tak, že...“ $(\exists x)$ nejsou tedy odpovědné za výklad, který spíše mate, nežli objasňuje charakter jedinečných, částečných a obecných soudů. Ani výklad obecných a částečných soudů jakožto implikace a konjunkce není sám o sobě nesprávný. Chybné je pojetí těchto soudů jako soudů složených. Složený soud, to jsou soudy. Avšak v obecném a částečném soudu nejde o soudy, nejde o vztah mezi tvrzeními, nýbrž o vztah mezi pojmy, které nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé. ϕx implikuje ψx , avšak ϕ a ψ nejsou výroky, nýbrž „výrokové funkce“; je to arci samozřejmé, tak jako je samozřejmé rozdílení mezi „funkčním“ a „výrokovým kalkulem“, tak jako je samozřejmé, že nemůžeme symbolisovat soud „Člověk je smrtelný“ výrazem „ $p \supset q$ “, a přece stěží nalezneme mezi matematickými logiky autora, který by z těchto samozřejmostí vyvodil důsledky. Jestliže vykládáme výraz $(x)(\phi x \supset \psi x)$ jako symbol pro vztah pojmů, pak nemůžeme pokládat obecný ani částečný soud za složený, a pak i otázka, zda obecný soud implikuje nebo neimplikuje „existenci“, přestává být problémem. Pak výrok typu $(x)(\phi x \supset \psi x)$ není spojením dvou soudů o vlastnostech (přesněji: jen o vlastnostech), nýbrž výrok, který má tento logický smysl: „Jestliže nějakému x přísluší pojem ϕ , pak mu přísluší také pojem ψ “, anebo: „Jestliže nějaké x je členem třídy ϕ , pak je také členem třídy ψ “. Podobně existenční výrok je rovněž vztah pojmů: „Je (alespoň jedno) x tak, že mu přísluší pojem (náleží do třídy) ϕ i pojem (náleží do třídy) ψ . To ovšem předpokládá pojetí pojmu jakožto jednoty obsahu i rozsahu, pojetí třídy jakožto druhových vlastností i množiny členů, pojetí pojmu a třídy jakožto výrokové funkce, do níž se dosazují pouze argumenty, protože teprve spojení obou pojmů má pravdivostní hodnotu. Tím ztrácí samozřejmě i otázka vztahu mezi obecnými a existenčními výroky svou originální absurdnost; výrok typu $(x)(\phi x \supset \psi x)$ je nadřazen výroku $(\exists x)(\phi x \cdot \psi x)$, protože pro poměr obou výroků je relevantní pravdivost soudů, nikoli „pravdivost“ pojmů ϕ a ψ . Pravdivostní hodnoty těchto (jednoduchých) výroků nenajdeme v „tabulkách pravdivostních hodnot“; pravdivost obecného i existenčního výroku musí být buď

dokázána jinými výroky nebo ověřena zkušeností. Rovněž „implikace existence“ není dána existenčním kvantifikátorem a konjunkcí „ ψx “ a „ ϕx “ v existenčních výrociích, nýbrž vztahem mezi jednoduchým výrokem a předmětem výroku. Řeknu-li, že „pro všechna x platí, že x patří do třídy ψ , jestliže patří do třídy ϕ “, pak tím neříkám nic jiného než to, že pro všechny členy třídy ϕ platí, že jsou zároveň členy třídy ψ , neboť x je právě kterýkoli člen třídy ϕ : x není již „neznámá“, ale „proměnná“, která má tolik možných pravdivých hodnot, kolik je členů třídy ϕ . I když tedy nevypovídám o existenci ϕ (víme již, že ϕx není existenční soud), vztah mezi ϕx a ψx implikuje „existenci“ tak, jako každý jednoduchý soud implikuje přesvědčení, že jeho pojmem odpovídá něco ve skutečnosti.

Věta „Pro všechna x platí, že jestliže x náleží do třídy ϕ , pak je x také členem třídy ψ “ je ovšem souvětí, avšak výroky, které jsou jím vyjádřeny, představují „logické“ výroky o pojmech, nikoli soudy, které by snad byly obsaženy v obecném soudu. Je to sám jednoduchý výrok, respektive sám funkční kalkulus, který je předmětem těchto soudů; jde tu o t. zv. „suppositio materialis“ (v jazyku scholastiky) nebo o „netajazyk“ (v jazyku logistiky), nikoli o rozložení jednoduchého soudu $\phi x \supset \psi x$ na dva jednoduché soudy. I jedinečný výrok bychom mohli takto „rozložit“: „Existuje alespoň jedno x tak, že tomu x přísluší pojem ‚být František N‘ a zároveň pojem ‚být zámečnick‘“, a přece z toho nevyvozujeme, že je to soud složený. A protože ani v obecných a existenčních výrociích nejde o vztah mezi soudy, nýbrž o vztah mezi pojmy (třebas i vykládanými v termínech soudů), nemůže nastat případ, aby na př. antecedent ϕx (chápaný jako výrok o přináležitosti individua k třídě ϕ) byl nepravdivý, když je pravdivý konsekvent (chápaný jako výrok o přináležitosti individua k třídě ψ); oba výroky jsou buď pravdivé, a pak je pravdivý i výrok o vztahu mezi ϕ a ψ — anebo jeden z nich je nepravdivý, a pak je nepravdivý i výrok „ $\phi x \supset \psi x$ “, neboť oba výroky o přináležitosti x k třídě ϕ a ψ vycházejí z totožnosti x , subsumovaného jak pod třídu ϕ , tak pod třídu ψ a zároveň z totožnosti všech x s rozsahem pojmu ϕ : pro všechna x (t. j. pro všechny členy třídy ϕ , na př. pro každého jednotlivého člověka) platí, že x je člen třídy ψ (že jakémukoli x přísluší také pojem ψ , na př.: kterýkoli člověk je smrtelný). Domnívat se, že by výrok o implikaci $\phi x \supset \psi x$ byl pravdivý, i kdyby antecedent byl nepravdivý (nebo kdyby byl nepravdivý jak antecedent, tak konsekvent) by vedlo asi k takovému „pravdivým“ výročkům: Pro všechna x (na př. pro všechny jednotlivé lidi) platí, že x je smrtelné (člověk je smrtelný), jestliže x je člověk, a to i tehdy, když není pravda, že x je člověk (t. j. když člověk není člověk). — Díváme-li se proto na obecné a existenční výroky jako na jednoduché soudy (i když je interpretujeme výpovědi o pojmech), nemůžeme dojít k závěru, že se oba druhy výroků (obecné a částečné) liší od sebe větší či menší „existenčností“, nebo že pro ně neplatí vztahy nadřazenosti, kontrárnosti a subkontrárnosti. (Není třeba zvláště dokazovat platnost kontrárnosti mezi obecně-kladným a obecně-záporným soudem, a platnost subkontrárnosti mezi existenčně-kladným a existenčně-záporným výrokem.)

Nesouhlasit s nesprávným výkladem obecných a částečných soudů neznamena podceňovat výsledky, jichž dosáhla matematická logika. Je to naopak k velké škodě logiky, že se dosud pěstují matematická logika a „nematematická“ logika jako dvě oddělené disciplíny, a že nedocení velkých úspěchů matematické logiky na jedné straně a podceňování tradiční logiky na straně druhé má za následek jakési kastovníctví, které poškozují spolupráci a dělu práce v nauce o správném myšlení. Nejsou to ostatně jen prověřené výtěžky matematicko-logické analýsy, nýbrž i četné její problémy, které zaslouží pozornost pro svou podnětnost. Tak ani otázka vztahu mezi jedinečnými a universálními výroky není pseudoproblém. Je nesporné, že obecné a jedinečné soudy mají různý význam v našich úsudcích, a že mají tudíž i různý význam pro logiku. Jestliže se tradiční logika spokojila s tím, že jedinečné pojmy chápalá jako nejnižší krajní mez na škále pojmů, vymezené na druhém konci pojmy nejobecnějšími (kategorickými) a jestliže jedinečný soud srovnávala jen po stránce rozsahu, respektive rozříděnosti subjektu se soudem obecným (proto nemohla dospět k zásadnímu rozlišení obou druhů soudů), pak matematická logika již tím, že položila otázku složenosti obecných (a vůbec universálních) soudů, otevřela dveře dalším pokusům o přesnější vymezení výroků, v nichž je vřazováno ne individuum, ale třída nebo část třídy do třídy vyšší. Pokusil jsem se ukázat, že je nutno chápat soudy obecné jako soudy jednoduché, nicméně nelze pochybovat ani o tom, že soudy obecné (i částečné) jsou také samou jedinečných soudů, třebaže jsou zároveň také soudem o obecném, o druhových vlastnostech všech členů třídy. Fakt, že z obecných výroků lze vyvodit soud částečný nebo jedinečný (že je lze aplikovat), že obecné soudy vznikají jako zobecnění našich poznatků o jedinečných jevech, že obecné soudy nemohou být na rozdíl od jedinečných, ba i částečných soudů odvozeny přímo z pozorování, ze zkušenosti, nýbrž z jiných soudů, že jedinečný soud nemůže být naproti tomu vyšší premisou v deduktivním

úsudku, kdežto obecný soud může být jak závěrem, tak kteroukoli z premis syllogismu, že s hlediska vztahu mezi induktivním a deduktivním úsudkem je možno chápat obecný soud jako závěr induktivního i deduktivního úsudku, kdežto jedinečný soud může být inferován jen deduktivně (nebo ovšem přímo z pozorování) — to vše jsou rozdíly více méně gnoseologického charakteru, ale pro logika nejsou bez důležitosti. A všechny tyto vlastnosti obecných soudů jako by sváděly k domněnce, že to jsou přece jen soudy složené. Tato domněnka, ať už se projevuje jako názor, že soud obecný je složen ze dvou částečných soudů lišících se pouze „modalitou“ (tento názor, zastávaný na př. N. A. Vasiljevem, právem krituje P. V. Tavaněc), nebo ať už se projevuje v jakékoli jiné formě, směřuje podle mého mínění vznik obecných soudů s jejich logickou strukturou. Těto chyby jsem se dopouštěl také já, když jsem se dříve snažil vysvětlit induktivní úsudek v termínech dedukce, převáděje induktivní úsudek na formu „ S_1 je P, S_2 je P... S_n je P; tedy S je P“ (vyšším návěštím je předpoklad, že S je S_1 a S_2 ... a S), a když jsem v souladu s tímto pojetím chápal obecný soud jako konjunktci částečně-kladného soudu (respektive konjunktci konjunktce kladných jedinečných soudů) s negací částečně-záporného soudu ($SAp \equiv SiP \cdot SoP$). Je jistě zřejmé, že zobecnění obsažené v soudu SAp může být zobecněním jen některých instancí a že tedy v praxi k jeho ověření postačí i to, když se vedle přízviskových instancí potvrzujících hypothesis neobjeví instance záporné, avšak toto pojetí nevysvětluje interakční strukturu obecného soudu; rozhodně také z něho nevyplývá, že soud obecný je soud složený, nýbrž nanejvýš to, že k němu docházíme složitějším procesem nežli k výročkům jedinečným.

Neméně složitá je také otázka vztahu obou forem soudu (obecného a jedinečného), otázka, kterou podle mého názoru nezodpověděla ani tradiční, ani matematická logika — otázka, která teprve na řešení čeká.

Soudy o skutečnosti, o možnosti a o nutnosti jsou poslední tři druhy výroků, jimiž se P. V. Tavaněc zabývá při výkladu soudů jednoduchých. V prvních z nich — podle jeho názoru — prostě konstatujeme, že znak vyznačený predikátem náleží předmětu, v soudech o možnosti vypovídáme o znaku jako o něčem možném, v soudech o nutnosti je předmětem tvrzení nebo popírání znak náležející předmětu nutně. Toto dělení nazývá autor dělením „podle charakteru vztahu mezi znakem a předmětem“.

Na t. zv. modalitu soudu je možno pohlížet dvojím způsobem. Buď pokládáme modalitu za stupeň jistoty soudu, a potom výroky „S je P“, „S může být P“ a „S musí být P“ vyjadřují vedle výpovědi o předmětu také různý stupeň našeho přesvědčení o jeho pravdivosti (říká se, je jisté, je možné, pokládám za pravděpodobné, že...), nebo chápeme modalitu jako odraz objektivní reality, možnosti a nutnosti — asi tak, jak ji chápe P. V. Tavaněc. Druhé pojetí je starší, zato však první pojetí (zvláště vlivem Kantovým) je rozšířenější. Někteří autoři také zcela zavrhnou problém modality. Protože sdílím jejich stanovisko, pokusím se je stručně obhájit v souvislosti s výkladem Tavaněcových názorů.

Tavaněcova kritika tradičního nazírání na modalitu se netýká jen subjektivistického výkladu asserterických, problematických a apodiktických soudů. Autor si všímá i těch názorů, které zdánlivě vycházejí ze samé formy soudů a které ve skutečnosti rovněž vyúsťují v psychologicko-subjektivistické pojetí modality jakožto různé odstupňované víry v jejich platnost. Poukazuje se často na to, říká P. V. Tavaněc, že základem dělení podle modality je různý charakter spojení mezi subjektem a predikátem. Co to však je za dělidlo, když nám zároveň slouží k dělení soudů podle relace i podle kvality; ve všech těchto případech se mluví o „různém charakteru spojení mezi subjektem a predikátem“ (P. V. Tavaněc má pravdu, ale nedá se namítnout totéž proti jeho dělení dle „charakteru vztahu mezi znakem a předmětem“?) Ještě větší závadu spatřuje pak v tom, že toto spojení je vykládáno s hlediska hodnověrnosti, jistoty soudů. V této souvislosti připomíná výklad prof. V. F. Asmuse, který rozeznává dva druhy soudů podle stupně jistoty (1. pravděpodobné neboli problematické, 2. jisté neboli apodiktické, k nimž řadí též asserterické soudy) a výklad M. S. Strogoviče, který v I. vyd. své Logiky, zachováváje trichotomické dělení modálních soudů, pokládá dokonce i asserterický soud za méně jistý nežli jsou soudy apodiktické. Kořeny mylného pojetí modality vidí P. V. Tavaněc především v tradičním výkladu problematických soudů, které byly převážně chápány i jako soudy pravděpodobné, i jako soudy o možnosti, a to i tehdy, když jistota asserterických a apodiktických soudů byla odvozována z pravdivosti odrazu objektivních reálných vztahů. Všechny tři druhy soudů jsou stejně jisté, zdůrazňuje P. V. Tavaněc, neboť všechny odrážejí skutečné vztahy mezi znakem a předmětem, i když povaha těchto vztahů je různá. Lze sice připustit i dělení soudů na pravděpodobné (problematické) a jisté (t. j. asserterické a apodiktické), avšak toto dělení vychází již z charakteru poznání, jež je v soudu vyjádřeno.

Sigwartův návrh, aby dělení soudů na problematické, asserterické a apodiktické bylo

zaměněno dichotomickým dělením na soudy o možnosti a nutnosti, je podle P. V. Tavaňce ukázkou metafysického přístupu k problémům klasifikace. Proti Sigwartově názoru, že není rozdíl mezi apodiktickým a asserterickým soudem, namítá P. V. Tavaňec, že je nesnadno najít tento rozdíl jen do té doby, dokud nepřistoupíme ke zkoumání modálních soudů „v jejich vzájemném spojení, v procesu poznání skutečnosti“ (str. 101). Jakmile to učiníme, rozpoznáme v asserterickém soudu nižší stupeň soudu, t. j. takový soud, od něhož „v procesu poznání přecházíme buď přímo nebo prostřednictvím soudu o možnosti k soudu o nutnosti“ (tamtéž). V soudu asserterickém, třebaže neméně jistém nežli je soud apodiktický, ponecháváme totiž! nerozhodnutu otázku, zdali znak náleží k předmětu vždy, zdali je „nutným nebo pouze možným ve vztahu k předmětu“ (str. 96); odpověď na tuto otázku dává teprve soud o možnosti nebo o nutnosti.

Z nutnosti a nahodilosti v přírodě je tedy vyvozovano dělení soudů dle charakteru vztahu mezi vlastnostmi a předmětem. To je podle P. V. Tavaňce „materialistický výklad“ modalit, to je dle něho nejsilnější argument proti výkladu modalit s hlediska různé věrohodnosti soudů, to je jediná možnost, jak „zachránit samostatnost všech tří druhů soudů“ (str. 102). Na neštětí pro P. V. Tavaňce se „materialistický výklad“ obrací proti jeho domněnce. Jestliže skutečnost, možnost a nutnost chápeme jako vlastnosti objektivních vztahů v realitě, pak modalitu soudů nemůžeme „zachránit“. Rozdílný charakter objektivních vztahů se zrcadlí v obsahu našich soudů, nikoli v jejich formě. Formule „S musí být P“ nebo „S může být P“ nejsou potom vhodné pro Tavaňcovo pojetí modalit. Tomu by odpovídalo — a to pro všechny tři druhy modálních soudů — jen výraz „S je P“ (anebo „aRb“). Jestliže je přesto nějaký rozdíl na př. mezi výpovědí o nutných a výpovědí o nahodilých vztazích, pak tyto rozdíly měly být uvedeny v předchozí klasifikaci dle predikátu („podle charakteru tvrzeného nebo popraného znaku“), kde jak známo P. V. Tavaňec jmenuje i soudy vztahové. Rozhodně však není důvod pro to, abychom některé vztahy „mezi znakem a předmětem“ odtrhovali od ostatních vztahů, které jsou předmětem souzení.

Při Tavaňcově výkladu soudů o možnosti se setkáváme s několika příklady, které vesměs potvrzují ne jeho, nýbrž mou domněnku. První příklad: „Voda může zamrznout.“ Poznali jsme, říká autor, že za určitých podmínek voda zamrzá a že tudíž znak „zamrzat“ je takovým znakem, který za jistých podmínek vodě náleží a za jiných podmínek nikoli. Svrchu uvedený soud o možnosti vyjadřuje právě tento vztah mezi znakem „zamrzat“ a předmětem „voda“ (srov. str. 96). — Mám za to, že výraz „Voda může zamrzat“ nemá smysl. Dostane smysl tehdy: když řekneme: „Voda za těch a těch podmínek zamrzá“ anebo „Možná, že voda zamrzne“. V prvním případě jde o tvrzení (nerozlišuji již mezi asserterickým a apodiktickým tvrzením), které má formu jako každý jiný soud a které ovšem může být vyjádřeno také hypotheticky. V druhém případě jde sice o „modální“ soud, ale jen ve smyslu modalit chápané s hlediska jistoty výpovědi; „nejsem si jist, že voda zamrzne“, nebo „myslím, že voda zamrzne“ a pod. Tyto soudy jsou složené, je to soud a soud o tomto soudu. Všechny výrazy jako „snad“, „možná“, „mám za to“, „domnívám se“, „určitě“, „nepochybně“ atd. jsou zkratkami za soud, v němž projevujeme svůj názor o jistotě výroků; soudy „Snad to tam je“ nebo „Může to tam být“ nejsou nic jiného nežli výroky: „Doufám, že to tam je“, „Jsem přesvědčen, že to tam je“. Tato „modalita“ neopravňuje k zvláštnímu dělení soudů. Jde — opakují — o soudy složené, jejichž pravdivost záleží na tom, jsem-li na př. opravdu přesvědčen, „že to tam je“, nikoli na tom, zda to tam opravdu je. Anebo (zdráháme-li se uznat adverbium za zkratku soudu o soudu nebo pokládáme-li soud typu „Jsem přesvědčen, že...“ za jedno Duchý soud), pak jde jen o psychický akt víry, který nepatří do logiky.

Druhý příklad: „Jestliže jsme poznali, že jistý znak náleží (nebo bude náležet) jen několika předmětům jistého rodu, pak poznatek o vztahu tohoto znaku k jakémukoli předmětu tohoto rodu předmětů vyjadřujeme rovněž v soudu o možnosti“, str. 97. („V Moskvě může v květnu napadnout sněh.“) — O soudu „V Moskvě...“ platí totéž, co bylo řečeno o „vodě“, která „může zamrznout“. Kromě toho se zdá, že autor zaměňuje soudy o možnosti (problematické) s pravděpodobnostními úsudky. Pravděpodobný soud neexistuje. Existuje však velmi složitá teorie pravděpodobnosti, která umožňuje vyvozovat závěry z premis, v nichž již nejde o onen subjektivní stupeň jistoty, nýbrž o objektivní poznání zákonů nahodilosti. Tyto premisy nejsou tedy soudy problematické, nýbrž soudy o možnosti v tom smyslu, jak je pojímá P. V. Tavaňec, soudy — jak jsem se pokusil ukázat — vyjádřené v téže formě, jako jiné výroky o skutečnosti. Závěr z těchto premis se rovněž svou formou neodchyluje od ostatních soudů. Není to soud problematický, a také ne soud pravděpodobnostní. Pravděpodobnostní je pouze úsudek, který umožňuje na podkladě určitého stupně pravděpodobnosti, obsažen v premisách, vypočítat stupeň pravděpodobnosti závěru. Tak výrok „V Moskvě může v květnu napadnout sněh“ je složený soud, který lze chápat buď jako závěr z obvyčejného induktivního úsudku nebo

jako závěr z analogie (jestliže přesvědčení o možnosti sněžení není podloženo pravděpodobnostním výpočtem) anebo jako závěr pravděpodobnostního úsudku (na př. jako předpověď meteorologů), v němž „může“ vyjadřuje blíže neurčený stupeň pravděpodobnosti. Výraz „pravděpodobně“ není ovšem vlastním jen závěrům z pravděpodobnostních úsudků. Řeknu-li na př.: „Zítřka pravděpodobně přijdu“. vyjadřuji tím s logického hlediska opět jen stupeň své víry v pravdivost soudu „Zítřka přijdu“, nikoli objektivní stupeň pravděpodobnosti.

Třetí příklad: „V šestnácti partií o mistrovství světa mezi Botvinnikem a Bronštejnem, která skončila nerozhodně, byl okamžik, kdy tuto partií mohl vyhrát Botvinnik“ (str. 97). — Je třeba dodat: „Kdyby hrál lépe“, nebo: „Kdyby Bronštejn neucínil ten a ten tah“ atd. Bez udání podmínek nemá totiž výrok smysl, neboť kterýkoli z hráčů „mohl“ vyhrát; třebas již v prvním tahu a v každém dalším. A řekneme-li „Botvinnik mohl vyhrát, kdyby...“, anebo také „Botvinnik mohl vyhrát, protože...“, pronášíme opět soudy, které se nijak neliší od ostatních výroků.

Nesmíme také zapomínat na to, že slova „musí“ a „může“ nemají jen jeden význam. Tak soud „Mohu se v tomto roce nechat zapsat na filosofické fakultě Moskevské státní university“ (příklad rovněž uváděný Tavařicem) vyjadřuje spíše než nějakou objektivní možnost to, že smím studovat, že mám na př. rodiči dovoleno studium na vysoké škole. Mnohdy také slouží výrazy „musí“ a „může“ k formulaci obecných nebo částečných soudů, na př. „S musí být P“ (t. j. „všechna S jsou P“), „S může být P“ („některá S jsou P“), „S nemůže být P“ („žádná S nejsou P“). I zde však klade mluvčí důraz na to, že považuje své tvrzení za zcela nepochybné anebo naopak za ne zcela jisté. Připomínám ještě to, že často lidé apodikticky něco tvrdí, ačkoli nejsou tak zcela přesvědčeni o pravdivosti svého tvrzení, a že jsou též takoví skeptikové, kteří vidí problematické soudy i v malé násobice nebo v přírodních zákonech. I tato skutečnost v neposlední řadě dokazuje, že modalita není odrazem nutnosti a možnosti v objektivním světě, nýbrž subjektivním hodnocením tohoto odrazu, které do logiky nepatří.

* *

Základní dělení soudů na jednoduché a složené činí zbytečnou klasifikaci „dle relace“. Zařadíme-li disjunktivní a hypotetické výroky k složeným soudům, zůstávají z této klasifikace jen soudy kategorické, čili odpadá důvod pro členění jednoduchých soudů na základě dalšího (kolikátého již?) vztahu mezi predikátem a subjektem. Dřívější dělení dle relace bylo důsledkem nesprávného nazírání na soudy disjunktivní a hypotetické; oba druhy soudů byly pokládány za jednoduché. P. V. Tavařec tím, že odmítá toto dělení, odmítá zároveň směšování jednoduchých soudů se složenými.

P. V. Kopnin k této otázce ve své recenzi poznamenává, že sice „je pravda, že hypotetické a disjunktivní soudy mohou být pouze soudy složenými, avšak kategorické soudy mohou být jak jednoduché, tak složené“²⁹ a že by k tomuto faktu mělo být přihlédnuto též v klasifikaci. Kopnin má na mysli to, že P. V. Tavařec, který dělí složené soudy na nepodmíněné čili kategorické a na podmíněné, neuvádí výslovně, že také jednoduché soudy jsou kategorické. Myslím, že to není oprávněná námítka. Není-li co odlišit od jednoduchých kategorických soudů, nemá význam, aby se o všech jednoduchých soudech říkalo, že jsou kategorické.³⁰ Podle mého mínění neměl soudruh Tavařec nazývat ani nepodmíněné soudy kategorickými. „Kategoričnost“ mohla být specifickým znakem určitých soudů tehdy, když vedle nich byly uznávány nekategorické soudy jednoduché. Přes zmíněné již směšování jednoduchých a složených výroků měla tradiční klasifikace dle relace ten smysl, že vedle soudů, které podřazovaly subjekt pod nějakou kategorii (a kategorií byl nakonec každý predikát), byly také „jednoduché“ soudy, v nichž nešlo o „přináležitost znaku nějakému předmětu“, nýbrž o sám vztah mezi „S“ a „P“ bez ohledu na to, zda „S“ a „P“ existuje. Kdybychom takto nazírali i na složené soudy, t. j. kdybychom je opět dělili na kategorické, disjunktivní a hypotetické, mělo by dělení dle relace tento smysl i zde. Protože však P. V. Tavařec mezi kategorické soudy řadí i disjunktivní výroky, přestává mít slovo „kategorický“ svůj tradiční význam a stává se zbytečným synonymem pro slovo „nepodmíněný“.

Jiná otázka je, zda dělení složených soudů na nepodmíněné a podmíněné je správné. Řadíme-li k nepodmíněným soudům i disjunktivní soudy, činíme to asi takovým právem, jako bychom dělili složené soudy na disjunktivní a nedisjunktivní a mezi nedisjunktivní počítali konjunktivní a hypotetické výroky. Rozdíl mezi konjunktivním a disjunktivním soudem je při nejmenším tak velký jako rozdíl mezi disjunktivním a hypotetickým soudem, ba je možno říci, že disjunktivní soud je mnohem bližším podmíněnému soudu nežli těm soudům, k nimž ho zařazuje P. V. Tavařec. Tuto skutečnost si dobře uvědomuje D. P. Gorskij, který na rozdíl od P. V. Tavařice nepodřazuje disjunktivní soud spolu

s konjunktivním soudem pod kategorií nepodmíněných výroků, nýbrž oba druhy spolu s hypotetickým soudem zařazuje do zvláštní skupiny soudů s logickými „spojkami“ (sužďenja s sojuzami) vedle druhé skupiny soudů „bez spojek“ (bessojuznyje sužďenja).³¹

P. V. Tavaněc má jiný názor a všechny ostatní názory na dělení složených soudů přikře odmítá. Je přesvědčen, že největší chybou tradiční logiky bylo, že nedělila soudy dle relace dichotomicky, že užívala pro jejich klasifikaci dvou základů dělení. Vytýká Trendelenburgovi, že přiřazuje hypotetické soudy ke kategorickým. Vytýká A. P. Vvedenskému, že přiřazuje k hypotetickým soudům disjunktivní soudy, a nejostřeji vystupuje proti K. Bakradzemu, který — podobně jako kdysi stoikové — za kategorické soudy pokládá jen jednoduché soudy, odmítaje uznat za kategorické i soudy složené. Tavaněc říká, že „každý vzdělaný člověk (i když nezná tradiční klasifikaci soudů) rozumí pod kategorickým tvrzením jeho nepodmíněný (rozhodný, definitivní) charakter“ (str. 139), že takto vykládá toto slovo i naučív slovník ruského jazyka, že zkratka kategorické jsou všechny soudy kromě podmíněných. Závislost toho, o čem něco tvrdíme nebo popíráme, na nějaké podmínce, to je podle něho základní rozdíl mezi hypotetickými a všemi ostatními soudy (což je nutno přiznat), a to je také základ dělení složených soudů. P. V. Tavaněc však veškerou kritiku jiných názorů i opakovaným zdůrazňováním, že všechny ostatní soudy mohou být součástí hypotetického soudu, kdežto tento nemůže být součástí jiných soudů, pouze dokazuje, že hypotetický soud je zvláštním druhem soudů, nikoli to, že musíme učinit „závislost na podmínce“ dělilem složených soudů. Jeho pojetí „kategoričnosti“ soudu jako „nepodmíněnosti“ soudu odpovídá sice běžnému užívání tohoto slova, ale také to není důkaz správnosti jeho klasifikace. Jeho názor, že zvláštní charakter hypotetického soudu nedovoluje, abychom ho kladli „jako jeden z druhů složených soudů do jedné řady s těmito soudy“ (str. 140), povyšuje nezdůvodněně právě jeden z druhů soudů nad jiné soudy. Hypotetický soud neztrácí nic ze své specifčnosti, když ho položíme vedle jiných složených soudů; je však nepochybné, že charakter disjunktivních a konjunktivních soudů je skreslen, vtlučujeme-li je násilně do dichotomického dělení, ve kterém hypotetický soud stojí „s nimi v protikladu“ (str. 140).

Přes tato nedopatření při volbě dělidla pro klasifikaci složených soudů je nutno uvědomnout, že P. V. Tavaněc je jedním z prvních logiků (nepočítáme-li matematické logiky), který přerušil tradiční mlčení o složených soudech a který nadto se zdarem ukázal na jejich velký význam. (O podceňování složených soudů svědčí na př. to, že i ve vysokoškolské učebnici logiky od Josefa Tvrého bylo věnováno složeným soudům — mimo hypotetické a disjunktivní soudy — pouhých 16 řádků.) Pokusím se nyní komentovat alespoň ty myšlenky, které jsou pro další práci v tomto oboru nejpodnětější; za podnětné budeme i nadále pokládat i ty myšlenky, které podněcují k vyhranění vlastních názorů, byť i odlišných od těch, které obhajuje P. V. Tavaněc.

* *

K nepodmíněným soudům náleží podle P. V. Tavaněc pět druhů soudů: 1. slučovací, 2. rozdělovací, 3. konjunktivně-rozdělovací, 4. rozlučovací a 5. vydělovací. O vydělovacích soudech bylo pojednáno v souvislosti s výkladem kvantity. Z ostatních druhů „nepodmíněných soudů“ zaslouží bezesporu nejvíce pozornosti soud konjunktivně-rozdělovací a rozlučovací. U slučovacích a rozdělovacích soudů vystačíme naproti tomu s několika poznámkami.

„V slučovacím soudě se tvrdí (nebo popírá): 1. přináležitost jednoho a téhož znaku několika různým předmětům (na př. ‚Venuse, Merkur a Pluto nemají družice‘); 2. přináležitost několika znaků jednomu a témuž předmětu (na př. ‚Tento člověk není Rus, ani Ukrajinec ani Bělorus‘); 3. přináležitost několika znaků několika různým předmětům (na př. ‚Ivanov a Petrov byli v Moskvě a studují na Moskevské státní universitě‘)“ (str. 104—105). Autor dokládá dále na několika příkladech, že slučovací soudy lze také dělit podle kvality, kvantity, predikátu a modalit. Rozdílů mezi těmito soudy a soudy, v nichž jde o spojení dvou tvrzení se samostatným subjektem a predikátem (p. q) se bohužel nedotýká, třebaže právě tento druh spojení má význam nejen pro matematickou logiku, ale pro každou vědu o myšlení. V tomto směru je i P. V. Tavaněc věrný tradici, která složené soudy chápe jen jako rozdělení predikátu nebo subjektu na několik pojmů, nevšimajíc si na př. „konjunkce“, která i v našem běžném denním myšlení tvoří daleko širší základnu pro naše úsudky nežli slučovací soudy v tradičním slova smyslu: ostatně ani tyto nejsou nic jiného nežli zvláštní případ konjunkce.

Zbývá ještě uvést, že výraz „soud slučovací“ neboli „konjunktivní“ (nesměšovat s matematicko-logickým pojetím „konjunkce“) bylo dříve užíváno jen pro soudy, uvedené v Tavaněcově definici sub 2. Soudy sub 1 byly nazývány „výčetné“, „kopulativní“ nebo „induktivní“. Domnívám se, že P. V. Tavaněc jedná správně, když všechny tři druhy

soudů shrnuje do jedné skupiny, neboť pro jednotlivé druhy složených soudů je charakteristický jen způsob spojení jednoduchých soudů a ten je ovšem ve všech slučovacích sodech stejný. Uvidíme, že s tohoto hlediska jsou však slučovacími soudy i soudy „rozdělovací“.

P. V. Tavaněc rozeznává dva druhy rozdělovacích soudů: 1. soud, který budeme nazývat soudem rozdělovacím v užším smyslu (u Tavaněce „sužďenjeje sostava“, tedy soud o souboru, o složení) a 2. soud klasifikační. V prvním z nich se vypočítávají části nějakého celku („Nejvyšší sovět SSSR se skládá ze Sovětu svazu a ze Sovětu národností“), v klasifikačním soudě se vypočítávají všechny předměty nebo druhy předmětů nějaké třídy, jež jsme obdrželi dělením této třídy na základě jednoho dělidla. („Klasiky ruské filosofie jsou Gercen, Bělinskij, Černyševskij a Dobroljubov“). Nejjednodušší soudy druhého typu jsou výsledkem dichotomického dělení („Všechny látky se dělí na organické a neorganické“). Oba soudy lze samozřejmě rozdělit na jednoduché soudy, ale — připomíná P. V. Tavaněc — to neznámá, že rozdělovací soudy jsou jen součtem jednoduchých soudů. To je pravda. Není však pravda, že rozlučovací soud je vždy soudem jedinečným, protože se v něm (což také není pravda) vždy tvrdí něco v hromadném (sohiratel'nom) smyslu“ (str. 107). Toto je známý nám již omyl autorův, který se v této souvislosti ukazuje i s jiné stránky: P. V. Tavaněc uznává, že \wedge rozdělovacích soudů můžeme „vyděliti“ jednoduché soudy, a přitom spojení těchto soudů (částecných) pokládá za soud jedinečný. Rozdělovací soud není arci jen součtem soudů (jako třída není jen součtem členů), avšak chápat třídou (nebo i agregát) jako celek je něco jiného nežli chápat pojem třídy jako hromadný pojem. To dělá P. V. Tavaněc, zapomínaje na to, že — jak už jsme se zmínili — není každý jedinečný pojem hromadný, třebaže některé hromadné pojmy mohou být jedinečné.

Jiných logických rysů kromě kvantity a kvality si autor u rozdělovacích soudů nevšmá. Otázku vztahu mezi nimi a soudy slučovacími ani neklade; spokojuje se pouze s tím, že vysvětluje význam těchto soudů pro naše poznání. S toho hlediska nemůžeme ovšem ztotožnit na př. klasifikační soud se slučovacím, s toho (gnoseologického) hlediska má rozdělovací soud zvláštní místo vgnoseologické klasifikaci soudů. Jinak se věci mají, zajímáme-li se nejen o obsah a význam rozdělovacích soudů pro poznání, nýbrž také o jejich logickou strukturu, tedy v prvé řadě o formu spojení jednoduchých soudů.

Vyjádříme-li rozdělovací soud formulí „S jsou dílem P_1 a dílem P_2 “ a srovnáme-li ho se slučovacím soudem typu „S je P_1 a P_2 “, nemůže nám ujít to, co ušlo P. V. Tavaněcovi, že totiž rozdělovací soud je po logické stránce soudem slučovacím; „S je P_1 a P_2 “ je totiž jako „S jsou dílem P_1 , dílem P_2 “, protože v obou případech jde o konjunktci soudů: „(Některá) S jsou P_1 “ a „(Některá) S jsou P_2 “. I negativní soud typu „ani . . . , ani“ („Klasikem ruské filosofie není ani X, ani Y, ani Z“: S není ani P_1 , ani P_2 , ani P_3) je opět slučovací soud, složený ze soudů „S není P_1 “, „S není P_2 “, „S není P_3 “. Protože oba druhy soudů mají stejnou logickou formu, není možno je v logice odlišovat. Ani zde není třeba se obávat toho, že skreslíme rozličný význam rozdělovacích a slučovacích soudů, zařadíme-li je do kategorie „soudů konjunktivních“. Konečně nejen pro logiku, nýbrž i prognoseologii je nejdůležitějším rysem těchto výroků to, že jejich pravdivost je odvislá od pravdivosti obou jednoduchých soudů, a že právě touto vlastností se liší oba druhy soudů od soudů, které budeme ještě probírat. K těmto „jiným“ soudům náleží i „konjunktivně-rozdělovací“ soud, který — jak sám název ukazuje — zařazuje P. V. Tavaněc ještě k slučovacím a rozdělovacím, t. j. ke konjunktivním soudům.

Konjunktivně-rozdělovací soud (u P. V. Tavaněce „sojedinitel'no-razdělja-juščee sužďenjeje“) se liší dle jeho názoru od rozdělovacích soudů tím, že se v něm „členy dělení navzájem nevylučují“. Není zcela jasné, co autor myslí vzájemným vylučováním členů dělení. Klasifikační soud je ovšem dělením, ale dělením již není t. zv. „sužďenjeje sostava“, a není jím také konjunktivně-rozdělovací soud. Řekneme-li s P. V. Tavaněcem, že „nadhodnota se zvětšuje snížením cen surovin nebo prodloužením pracovního dne nebo poklesem mezd . . .“ atd. (str. 107), nerozdělujeme zde rozsah subjektu na jednotlivé podtřídy, podřazené několika souřadným predikátům, nýbrž pojem subjektu (nadhodnota) je uváděn ve vztah s různými jinými pojmy. Soud rozdělovací je (dle terminologie Tavaněcovy) soud vřazovací; pojmy v predikátu jsou souřadné. Soud „konjunktivně-rozdělovací“ má povahu soudů o vlastnostech; pojmy v jeho predikátu nejsou souřadné druhy nějakého nadřazeného rodu. Kdyby byly tyto pojmy kontrární, pak by se samozřejmě vylučovaly, ale ani tehdy bychom je nemohli ztotožňovat nebo srovnávat se soudy rozdělovacími. Lze je srovnat jen se soudy stejného typu („S je P_1 nebo P_2 “), v nichž se však pojmy ve složeném predikátu vylučují. Takovým soudem je jen soud rozlučovací (alternativní). Ten má stejnou logickou formu jako soud „konjunktivně-rozdělovací“ — a s touto formou je spjata zároveň další společná a významná vlastnost: Jak soud „konjunktivně-rozdělovací“ („S je P_1 nebo P_2 “), kde „nebo“ má význam latinského „vel“, tak soud alterna-

tivní („S je buď P_1 nebo P_2 “), kde „nebo“ má význam lat. „aut“, se totiž zásadně liší od všech konjunktivních soudů tím, že jejich pravdivost není odvislá od pravdivosti obou jednoduchých soudů (S je P_1 ; S je P_2), nýbrž od pravdivosti alespoň jednoho z nich. Soud „S je P_1 nebo P_2 “ je pravdivý, i když jeden ze soudů „S je P_1 “ nebo „S je P_2 “ je nepravdivý. Tak i výrok „Nadhodnota se zvětšuje prodloužením pracovního dne nebo návratem k manuálnímu způsobu výroby“ je výrok pravdivý, třebaže druhý disjunkt je nepravdivý. Složený výrok se arci „zdá“ nepravdivý, chápeme-li „nebo“ disjunktivního soudu jako „a“ soudu konjunktivního. K takovému pojetí „nebo“ nepřimo svádí i příklad, který uvádí P. V. Tavaněc, zejména když při tom zdůrazňuje, že v konjunktivně-rozdělovacím soudu je nutno vidět „vše, o čem se v něm mluví, jako charakteristiku předmětu soudu“ (str. 107). Tu ovšem může vzniknout otázka, není-li s tohoto hlediska „konjunktivně-rozdělovací“ soud spíše soudem slučovací nežli disjunktivním. Tam, kde „nebo“ ztrácí svůj disjunktivní charakter a kde nahrazuje funktor „a“, musíme samozřejmě pokládat složený soud za konjunktivní (ať již za slučovací nebo rozdělovací). Není vždy snadné rozpoznat pravou formu spojení. Stejně tak není vždy snadné určit, má-li v disjunktivním výroku „nebo“ význam „aut“ nebo „vel“: smysl výroku je nám zpravidla jasný až z jeho souvislosti s jinými soudy, nieméně nelze pochybovat o tom, že skutečný „konjunktivně-rozdělovací“ soud je soud disjunktivní.

Za disjunktivní soud budeme tedy pokládat každý soud, který tvrdí, že jedna z alternativ je pravdivá, respektive, že obě nejsou nepravdivé; týž výměr může být vyjádřen i tak, že v disjunktivním soudu mohou být obě alternativy pravdivé, avšak jedna pravdivá být musí. Užíváme tedy termínu „disjunktivní“, jakožto širšího pojmu nežli je pojem „alternativní“, respektive „rozlučovací“, třebaže původní název „disjunktivní soud“ byl (a v nematematické logice dosud je) vyhrazen právě soudům alternativním. „Alternativní“ soud je rovněž soud disjunktivní, však rozlučka je v něm úplná: z obou alternativ musí být jedna pravdivá, kdežto druhá musí být nepravdivá. S hlediska obou „disjunkt“ je možno pokládat disjunktivní soud v užším slova smyslu za druh rozlučovací soudů (alternativní soud implikuje vlastnosti soudu disjunktivního, kdežto disjunktivní soud v užším slova smyslu alternativní rozlučku neimplikuje), nicméně s hlediska klasifikačního je vhodnější chápat všechny soudy s funktorem „nebo“ jako soudy disjunktivní, a nazývat je z nich, jejichž disjunkt se vylučují, výroky rozlučovacími nebo alternativními, a ty z nich, jejichž disjunkt se nevylučují, soudy disjunktivními v užším slova smyslu (nadále jen „soudy disjunktivní“).

P. V. Tavaněc odmítá názor, že konjunktivně-rozdělovací soud je disjunktivní soud. Pokud odmítá totožnost obou forem soudů, t. j. soudu alternativního a disjunktivního, není možno s ním nesouhlasit. Na druhé straně se dopouští omylu tím, že soud konjunktivně-rozdělovací (t. j. soud disjunktivní) od soudu rozlučovacího odtrhuje, místo aby přes známé a právě uvedené rozdíly pokládal oba druhy soudů za druhy soudů disjunktivních (v širším smyslu).³²

Pokud jde přímo o rozlučovací soud, P. V. Tavaněc se zabývá především otázkou jeho vztahu k rozdělovacímu výroku. Vyvrací tvrzení, že jde v podstatě o týž druh výroků, a ukazuje zároveň na příčinu nesprávného ztotožňování: za pramen tohoto omylu pokládá skutečnost, „že rozlučovací soud může být vyvozen bezprostředně ze soudu rozdělovacího“ (str. 109). Správně poukazuje také na to, že v disjunktivním syllogismu velmi často figuruje jako vyšší premisa klasifikační soud („Trojúhelníky bývají buď ostroúhlé nebo tupoúhlé nebo pravouhlé“; „Daný trojúhelník není ani ostroúhlý, ani tupoúhlý“; „Daný trojúhelník je pravouhlý“) místo soudu rozlučovacího („Každý trojúhelník je buď...“).

Vycházejí z definice rozlučovacího soudu („V rozlučovacím soudu se podává úplný výčet všech pravděpodobných znaků předmětu soudu, z nichž jeden [jenže neznámo který] skutečně náleží předmětu soudu“), vidí jeho význam v tom, že rozlučovací soud je stupeň poznání, který nám jako by ukládá a zároveň umožňuje řešit úkol, řešitelný úplně teprve na dalším stupni poznání; v rozlučovacím soudu sice tvrdíme jen to, že něco je buď A, nebo B, avšak právě tato formulace přímo nabádá k přezkoumání alternativ a k definitivnímu zjištění, náleží-li předmětu znak A nebo B. Mohli bychom správnou Tavaněcovu myšlenku formulovat i tak, že každý alternativní soud nám poskytuje poznání o třídě předmětů (i o jejich podtřídách), třebaže nám ještě neříká, k jaké podtřídě, k jakému druhu daný předmět patří.³³ Není sporu o tom, že je to výstižná gnoseologická charakteristika rozlučovacího soudu. P. V. Tavaněc se však nedotýká otázky, která je bezprostředně spjata s gnoseologickou povahou rozlučovacího soudu, a která musí být také zodpověděna, máme-li zdůvodnit zařazení alternativních a vůbec disjunktivních soudů mezi výroky složené.

Tvrdíme-li totiž — namítají někteří logikové — že rozlučovací soud nevypovídá přímo o tom, který ze znaků náleží subjektu, přiznáváme prý tím, že předmět tohoto soudu je

pouze výpověď o alternativě, že je tudíž jednoduchým soudem — nebo dokonce, že disjunktivní soud není vůbec soud. Také tradiční logika zařazovala disjunktivní soudy mezi soudy jednoduché; i z toho důvodu je třeba zamyslet se nad tím, v čem je složenost rozlučovací výroků, když v nich přímo vypovídáme jen o existenci vztahu mezi dvěma soudy.

O tom, že soud „S je P_1 nebo P_2 “ je soud složený, přestaneme jistě pochybovat, uznáme-li, že skutečně jde o logické spojení soudů „S je P_1 “ a „S je P_2 “ (funktoem „nebo“). Ti, kdož popírají složenost disjunktivních soudů, musí tedy ať přímo nebo nepřímo popírat samu „disjunkci“, to, že tu vůbec jde o spojení soudů, respektive to, že tu vůbec jde o soud. Dřívější logika samozřejmě tak daleko nešla. Ta se jen nemohla vymanit z předsudku, že jednoduchý soud je jediná pravá forma soudu. Zato v novější logice se vyskytují názory (nikoli v matematické logice, která naopak určila disjunkci spravedlivé místo vedle implikace a konjunkce), které disjunktivní soud jako soud popírají. Toto stanovisko zastává nejdůsledněji E. Goblots, jenž říká asi toto: Ke vztahům inherence a konsekvence (t. j. k soudům kategorickým a hypotetickým) se obvykle připojuje vztah reciprocity, vyjadřovaný disjunktivními soudy („p nebo q“). Nejsou to však soudy, nýbrž pouhé disjunktivní věty, označující, že hypotézy „p“ a „q“ tvoří alternativu. Spojka „nebo“ jen zdánlivě spojuje oba výroky v jeden soud. Oba soudy jsou samostatné, na sobě nezávislé, navzájem se vylučují. (Také Goblots užívá termínů „disjunktivní“ vylučně pro alternativní výroky.) Důkazem tohoto tvrzení je právě skutečnost, že t. zv. disjunktivní soud nemůže být ani vyšší premisou, ani závěrem v t. zv. disjunktivním syllogismu. Vyšší premisa „p nebo q“ (v syllogismu: „p nebo q“; „p je pravdivé“; tedy „q je nepravdivé“, nebo: „p je q“; „p je nepravdivé“; tedy: „q je pravdivé“) je ve skutečnosti jen jedna z hypotéz, které jsou ve výroku „p nebo q“ zhrnuty, a to ve formě hypotetických soudů: „Jestliže p je pravdivé, pak je nepravdivé q“, nebo „Jestliže je nepravdivé p, pak je pravdivé q“. Ze nemůže být disjunktivní soud závěrem disjunktivního syllogismu, to právě vyplývá z povahy disjunktivních vět, které vyjadřují dva soudy na sobě nezávislé.³⁴

Mohli bychom dokonce za E. Goblota ještě něco k tíži disjunktivních soudů připsat. Je známo, že existuje jen smíšený disjunktivní syllogismus; vyšší premisa: disjunktivní soud, nižší premisa: jednoduchý (kategorický) soud. Z dvou disjunktivních premis se nedá vyvodit závěr (ponecháme-li stranou syllogismus, v němž jedna premisa popírá jednu alternativu druhé premisy: „p v q“; „q v r“; tedy „p v r“). A smíšený disjunktivní syllogismus musíme — chápeme-li disjunktivní soud v širším smyslu nežli jen soud alternativní — omezit dokonce na jediný modus, t. j. na úsudek, v němž nižší premisa popírá jednu alternativu; modus ponens v disjunktivním syllogismu nemá místo, protože z výroků „p v q“ a „p“ nemůžeme vyvodit ani „q“, ani „q“, neboť „q“ může být jak pravdivé, tak nepravdivé. To vše je jistě omezení významu disjunktivních soudů pro úsudek, avšak neopravňuje nás to k domněnce, že disjunktivní soud není soud.

E. Goblots dokazuje jen jednu věc: že totiž disjunkce funguje v syllogismu jako náhražka za implikaci, ale to není ani jeho objev, ani nic, co by vyvracelo existenci disjunktivního soudu. Jeho argumenty dokonce vyvracejí jeho hesla, že soudy „p“ a „q“ jsou v disjunktivním výroku na sobě nezávislé. Mohu-li nahradit soud „p nebo q“ soudem „Jestliže p je nepravdivé, tedy q je pravdivé“, pak je tím právě potvrzen názor, že p a q jsou navzájem v určitém vztahu. Kdyby byly disjunktivní výroky zbytečné proto, protože jsou ekvivalentní s implikativním výrokem, pak by stejně zbytečná byla i implikace, která se samozřejmě dá také převést na disjunkci, a která je základní logickou funkcí jak v soudech, tak v úsudech. Převoditelnost disjunktivního vztahu na implikaci není tedy vyvrácením názoru, že disjunktivní soud je soud; ostatně disjunktivní soud lze vyjádřit i kategoricky: „S, která nejsou P_1 , jsou P_2 “. Kdyby disjunktivní soud nebyl soud v pravém slova smyslu, dokázali bychom mnohem snáze, že se na hypotetický (případně na kategorický) výrok převést nedá.

Na druhé straně — pokud jde o předmět disjunktivního soudu — není možno nevidět rozdíl na př. mezi disjunktivními a konjunktivními soudy. Ve výroku „p nebo q“ („S je P_1 nebo P_2 “, nebo „ S_1 je P_1 nebo S_2 je P_2 “) klademe jen alternativy, klademe jen otázku, netvrdíme ani to, že S (S_1) je P_1 , ani to, že S (S_2) je P_2 . Avšak tyto na pohled na sobě nezávislé výroky nejsou jen kladeny vedle sebe, nýbrž zároveň spojovány dalším výrokiem: „Jeden (alespoň) z nich je pravdivý“. To právě značí „nebo“ v disjunktivním soudu; nikoli to, jak ironicky poznamenává Goblots, že připustíme napřed dvě oddělená tvrzení a pak pokládáme za nutné dát je novým soudem dohromady. Každý disjunktivní výrok je výrok o (nejméně) dvou možnostech a zároveň výrok o nutné pravdivosti alespoň jedné z alternativ. Tím již je zároveň řečeno, že v něm nejde jen o tvrzení o vztahu mezi oběma soudy, nýbrž i o jejich pravdivostní hodnoty. A z toho opět vyplývá, že disjunktivní soud je dokonce „složitější“ nežli na př. konjunktivní výrok, který není výpovědí o „kon-

junkčů, třebaže ovšem i v něm je latentně obsažen soud o pravdivosti obou konjunkt. Disjunktivní soud však neimplikuje, nýbrž přímo vypovídá o pravdě jedné (i když nevíme které) alternativy. V tomto směru se podobá soudům implikativním: jak soud disjunktivní, tak soud implikativní jsou výpovědi o vztahu mezi pravdivostními hodnotami jednoduchých soudů. Jestliže u jednoduchých soudů a u konjunktivních soudů je předmětem tvrzení reálný jev, pak bezprostředním předmětem těchto výroků je vztah mezi soudy, vztah mezi platností jednoho a platností druhého; věci, o nichž se v obou jejich jednoduchých soudech vypovídá, jsou předmětem druhotným — jsou předpokládány, nikoli tvrzeny. Kdyby nebyl primárním předmětem disjunktivního soudu vztah mezi jeho složkami, t. j. jednoduchými soudy, pak by nemělo smysl tvrzení, že „jeden z nich je pravdivý“. A kdyby naproti tomu nebyly předměty, o nichž se něco tvrdí, alespoň sekundárním, implikovaným objektem těchto soudů, pak by vztah mezi jednoduchými soudy (složkami složeného soudu) nemohl být vůbec určen, ani ověřen. Říká-li proto P. V. Tavanec o hypotetických soudech, že jsou jednak tvrzením něčeho o něčem za určitých podmínek a zároveň tvrzením o vztahu podmíněné závislosti, můžeme říci totéž o disjunktivních soudech: i ony jsou tvrzením o předmětech a zároveň tvrzením o disjunktivním vztahu; je třeba jen změnit pořadí a dát na první místo tvrzení o vztahu. Anebo ještě přesněji: disjunktivní soud (stejně jako hypotetický) je tvrzení o vztahu, avšak tento vztah je nutno chápat materialisticky jakožto vztah něčeho k něčemu, jakožto vztah soudu k jinému soudu a zároveň jakožto vztah těchto soudů k realitě, kterou odrážejí.

Všechny t. zv. nepodmíněné soudy jsou konjunktivní a disjunktivní. Ke konjunktivním výrokům lze přiřadit také dříve již probírané vydělující soudy, neboť i ony jsou konjunktivní soudů jednoduchých. To neznamená, že Tavanecovo dělení uvnitř těchto kategorií (od nichž nyní přejdeme k poslední kategorii složených soudů, t. j. k soudům hypotetickým) ztrácí svůj význam. Soud slučovací není totéž jako soud rozdělovací, soud klasifikační se liší od soudu rozlučovacího atd., ale všechny tyto výroky se zároveň vyznačují tím, že jednoduché soudy, z nichž jsou složeny, jsou spojeny buď konjunktivně nebo disjunktivně. A toto (způsob spojení složených výroků) je jejich charakteristický znak, nikoli negativní pojem „nepodmíněnosti“, který nám neřká nic než to, že „nepodmíněné“ soudy nejsou podmíněné.

* *

Tavanecův výměr hypotetických (podmíněných) soudů jsme podali v předchozím odstavci. Obě stránky hypotetického soudu (1. tvrzení něčeho o něčem podmíněném a 2. tvrzení o vztahu podmíněnosti mezi dvěma jevy) chápe autor zároveň jako dva aspekty, z nichž první zdůrazňuje především podmíněné (následek, konsekvent) v hypotetickém soudu, a druhý jeho podmínku (důvod, antecedent). Tyto dvě stránky se projevují nejen různým způsobem v úsudku (tak v hypoteticko-kategorickém syllogismu „vystupují podmíněné soudy jako soudy tvrdící [nebo popírající] něco o něčem za určité [svrchu uvedené] podmínky“, a v hypotetickém úsudku jako soudy, vypovídající o „vztahu podmíněné závislosti mezi nějakými předměty“, str. 120—121), nýbrž mají význam i při dělení hypotetických soudů podle kvantity, kvality a modalit: díváme-li se na podmíněný soud jako na tvrzení něčeho o něčem podmíněném, pak ho můžeme dělit na tyto dvě druhy jako kategorické soudy, díváme-li se však na jednoduchý soud jako na tvrzení o podmíněném vztahu, pak toto dělení nemá smysl, neboť v tomto případě je podmíněný soud vždy právě jen tvrzení o této závislosti (srov. 124). — (Myslím, že toto dělení nemá nikdy smysl, protože tvrzení o vztahu je primárním předmětem hypotetického soudu. P. V. Tavanec ovšem chápe oba „předměty“ jako rovnocenné, ba i vztah je dle něho jen vztah mezi „jevy“.)

Idealističtí logikové, pokračuje autor, zpravidla odtrhují obě stránky a jednu z nich odmítají, při čemž — uznávají-li předmětnost hypotetického soudu — nemluví o vztahu mezi předměty, nýbrž o vztahu mezi pojmy (jde opět jen o rozdíl mezi předmětem a znakem na jedné straně a subjektem a predikátem na straně druhé), anebo — uznávají-li jen vztah za předmět hypotetického soudu — chápou ho jako vztah mezi soudy. — Nemyslím, že toto je správný a dostačující výklad idealistických prohrěšků proti skutečné povaze hypotetických soudů, přesto je však pravda, že obě stránky hypotetického soudu je nutno vidět v jejich jednotě a že analýsa soudu jakožto vztahu mezi pojmy může být někdy důsledkem idealistického popření objektivní reality. Idealističtí logikové se však dopouštějí větších a pro logiku nebezpečnějších chyb, nežli které uvádí P. V. Tavanec.

Neúplně je i zdůvodnění názoru, že hypotetický soud je soud složený. Autor pouze tvrdí, že to je soud složený, a dodává: „Je jen třeba mít v patrnosti, že soudy, z nichž se skládá podmíněný soud, se podstatně liší od příslušných nepodmíněných (kategorických) soudů. Tento rozdíl se projevuje tím, že části podmíněného soudu (důvod a následek) nemusí nutně obsahovat poznatek o existenci nebo neexistenci těch objektů, o nichž se

v nich mluvívá“ (str. 122). — Nehledě k tomu, že tím není dokázána složenost hypotetického soudu (a nehledě k tomu, že se zde autor dostává do rozporu s dřívějším tvrzením o předmětnosti každého hypotetického soudu), připouští se tímto výrokem nepřimo i to, že povahu hypotetického soudu můžeme určit jen ze vztahu mezi soudy (což je dle P. V. Tavaňce idealismus). Jak jinak máme rozumět tvrzení, že hypotetický soud „Prší-li, jsou střechy domů mokré“ je pravdivý i tehdy, když neprší, jestliže tu nevypovídáme o vztahu mezi pravdivostí prvního a druhého soudu? Co je potom pravdivost hypotetického soudu, jestliže popřeme „idealistický“ výklad podmíněného výroku ze vztahu mezi soudy a zároveň uznáme, že nemusíme mít na mysli skutečně existující předměty? Je samozřejmé, že poměr mezi soudy je odrazem poměrů mezi předměty, o nichž se v soudu vypovídá. Ale proto by mělo být i samozřejmé, že sám výklad vztahu mezi podmínkou a podmíněným není idealistický výklad tak dlouho, dokud soud bereme jako soud, dokud právě mluvíme o vztahu mezi soudy a nikoli o nějakém abstraktním vztahu vůbec.

Vraťme se však k otázce jednoduchosti, respektive složenosti hypotetických soudů. Z pravdivosti poznatku, že hypotetický soud vypovídá o vztahu podmíněnosti, se často vyvozuje, že to je soud jednoduchý, protože jeho předmětem je právě jen tento vztah podmíněnosti. Jednotlivé soudy (antecedent a konsekvent) prý nejsou skutečné soudy, nýbrž pouhé předpoklady, které dostávají smysl teprve hypotetickým spojením.³⁵ „Podmínka, buďsi jakkoli pronesena, tvoří pojem jeden, jakož i podmíněné. a patří pod společné schéma“, říká Fr. Krejčí.³⁶ Hypotetický soud není složený soud proto, poněvadž tvrzením není ani první „termín“ (který je „podmínkou tvrzení“), ani druhý (který je „podmíněným tvrzením“); tvrzena je jen „subordinace druhého termínu pod první“. Říká E. Goblot.³⁷ Za nejsilnější důkaz jednoduchosti hypotetických soudů je pak pokládána jeho gramatická forma: v soudu „Jestliže A, pak B“ nemůže ani první, ani druhá věta vyjadřovat soud, poněvadž ani první věta (na př. „Jestliže prší“), ani druhá („Pak jsou střechy mokré“) nemá smysl a nic netvrdí.

Mohli bychom ovšem říci, že všechny tyto námitky vycházejí jen z jedné stránky hypotetického soudu, t. j. z tvrzení o vztahu podmíněnosti, avšak tím bychom je nevyvrátili, neboť také my pokládáme vztah za hlavní předmět hypotetického soudu — ovšem s doložkou, že máme na mysli vztah mezi soudy, které jsou samy ve vztahu k realitě. Je dále možno připomenout, že gramatická forma není rozhodující pro posuzování toho, zda je hypotetický soud jednoduchý nebo složený, avšak ani toto není důkaz, že hypotetický soud složený je. A přece není nic snadnějšího nežli tento důkaz — vyjdeme-li ovšem z toho, co nazývá P. V. Tavaňce „idealistickým“ výkladem podmíněného soudu, t. j. ze vztahu mezi oběma soudy. Kdy je pravdivý hypotetický soud? Tehdy, když pravdivost následku vyplývá z pravdivosti důvodu. Mělo by však smysl mluvit o pravdivosti hypotetického soudu, kdyby nešlo o vztah podmíněnosti mezi dvěma soudy? A není to důkaz, že je hypotetický soud složený? Kdyby šlo jen o vztah pojmů jako v jednoduchém soudu, nemohli bychom říci nic o jejich pravdivosti již proto, že pojmy nejsou samy o sobě pravdivé. Pravda jednoduchého soudu je zcela odvislá od jeho vztahu k realitě. V úsudku a ve složeném soudu je tomu jinak. Zde se dostávají jednoduché výpovědi o skutečnosti do styku s jinými výroky a tyto vzájemné vztahy nemohou zůstat bez vlivu na pravdivost složených výpovědí: pravdivost složeného soudu je určena pravdivostí jeho složek. Konjunktivní výrok je pravdivý, jestliže jsou pravdivá jeho konjunkta. Disjunktivní výrok je pravdivý, jestliže alespoň jeden z jeho disjunkt je pravdivý. Hypotetický výrok je pravdivý, jestliže antecedent, který nemůže být pravdivý, aniž by byl zároveň pravdivý konsekvent, t. j. antecedent musí být nepravdivý, je-li nepravdivý konsekvent) implikuje následek. To neznamená, že pravdivost složených soudů je nezávislá na skutečnosti, to pouze znamená, že v složeném soudu musíme předpokládat shodu jednoduchých soudů se skutečností, chceme-li se věnovat zkoumání vztahů mezi jednotlivými výpověďmi. Každý složený soud je takový vztah soudů, respektive pravd. A z toho faktu vyplývá praktická poučka: chceme-li zjistit, zda v daném případě jde o jednoduchý či složený soud, musíme hledat odpověď na otázku, zdali lze soud chápat jako poměr dvou pravdivých nebo nepravdivých výroků. Hypotetický soud takto chápat můžeme, proto také hypotetický soud je soud složený.

Převoditelnost „jednoduchých soudů“ na hypotetický (implikativní) výrok svědčí jen o tom, že to buď nejsou jednoduché soudy, nebo že jednoduché soudy vykládáme jako výpovědi o „S“ a „P“; v tomto případě však soud „Jestliže je pravdivý výrok „x má vlastnost S, pak je pravdivý výrok „x má vlastnost P“ — srov., co jsme řekli při výkladu vřazovacích, obecných a částečných soudů — není ekvivalentní soudu „S je P“, protože v tomto soudu nejde o poměr pravd, nýbrž o jednu pravdu a její vztah ke skutečnosti. Pro převoditelnost hypotetického soudu na jednoduchý (kategorický) platí totéž: hypotetický soud nelze převést na jednoduchý, leč že takto vzniklý „jednoduchý“ soud

není jednoduchý nebo již neobsahuje „tvrzení o podmíněném vztahu“. Tím nechci popírat pravdivost Tavaňcových závěrů o převoditelnosti obecných kategorických soudů na hypotetické, a o převoditelnosti těch hypotetických soudů, „v nichž se mluví o podmíněné závislosti dvou znaků nějakého jevu, existujícího ve skutečnosti“ (str. 135) na kategorické soudy. Chtěl jsem jen upozornit na to, že převedení hypotetického soudu na jednoduchý je zároveň redukcí složeného soudu na jednoduchý soud, a že převedení jednoduchého soudu na hypotetický soud je zároveň rozšířením předmětu jednoduchého soudu o vztah, který předmětem jednoduchého soudu není.)

P. V. Tavaněk odlišuje od podmíněných soudů i výroky, „v nichž se mluví o příčině, skrze kterou určitý znak přináleží (nebo nepřináleží) nějakému předmětu“ (str. 125), a přitom klade proti sobě „veškerou nutnou závislost nějaké věci na druhé“ a „příčinnou závislost“. I když hned poté uznává, že „podmíněný soud může odrážet a také odráží příčinné vztahy“ (tamtéž), je nutno ještě dodat, že každý příčinný vztah můžeme vyjádřit hypoteticky, záleží-li nám jen na vyjádření vztahu. S logického hlediska je hypotetický vztah širší pojem nežli kausalita (to ostatně říká i P. V. Tavaněk slovy „veškerá nutná závislost“), a širší také nežli ostatní známé vztahy. Josef Tvrďý správně v této souvislosti podotýká, že při hypotetickém vztahu nejde ani jen o pochybnost („neboť ta se může vztahovat jen k prvnímu členu“),³⁸ ani o pouhou podmíněnost (neboť ta „se týká jen jednotlivých členů a ne soudu jako celku“), ani o důvodový vztah (neboť všechny hypotetické soudy nemají charakter nutnosti) — nýbrž právě jen o konsekvenci, o vztah konsekventu k antecedentu. Kausální vztah (kde příčina a účinek jsou také „sledem“) nachází proto nejvhodnější formu v hypotetickém soudu. Tavaněk má ovšem pravdu tam, kde má na mysli soudy, které netvrdí nic o vztahu mezi antecedentem a konsekventem, nýbrž „o dvou skutečně existujících faktech“, v nichž soud o jednom faktu pouze doplňuje nebo vysvětluje fakt druhý (na př. „Ivanov nešel dnes do institutu, protože je nemocen“).

V souladu s názorem, že hypotetické soudy lze dělit na různé druhy soudů dle povahy konsekventu, uznává autor nejen hypotetické soudy částečné a jedinečné, kladné, záporné a modální, nýbrž i hypotetické soudy existenciální, vztahové, slučovací, rozlučovací atd. Ze všech těchto druhů si blíže všímá hypoteticko-vydělujících soudů, t. j. soudů typu „Jestliže p, tehdy a jediné tehdy q“. O rozdílu mezi nevydělujícími a vydělujícími hypotetickými soudy říká toto: V pravdivém, nevydělujícím soudu hypotetickém „podmínka je vždy dostačující pro existenci podmíněného, t. j. toho, o čem se hovoří v následku, a podmíněné je vždy nutné pro existenci podmínky. Avšak v tomto soudu podmínka není nutná pro existenci podmíněného, a podmíněné není dostačující pro existenci podmínky“ (str. 129). Ve vydělujícím soudu hypotetickém je „podmínka dostačující i nutná pro existenci podmíněného, a podmíněné je nutné i dostačující pro existenci podmínky“ (str. 130). I bez uvádění příkladů je jasné, o čem jde. Je to ekvivalence, kterou má P. V. Tavaněk na mysli a kterou nazývá hypoteticko-vydělujícím soudem. O ní platí „ $p \supset q$ “ i „ $q \supset p$ “, neboli — jak by to řekl P. V. Tavaněk — „p“ je dostačující i nutné pro „q“ a „q“ je nutné a dostačující pro „p“. Protože jsou oba výroky ekvivalentní, proto můžeme v hypoteticko-kategorickém úsudku (s hypoteticko-vydělující premisou) vyvozovat nejen přítomnost podmíněného z přítomnosti podmínky a nepřítomnost podmínky z nepřítomnosti podmíněného, nýbrž i nepřítomnost podmíněného z nepřítomnosti podmínky a přítomnost podmínky z přítomnosti podmíněného. To všechno jsou však věci známé; s výrazy „nutná a dostatečná“ podmínka pracuje na př. matematika neustále (v každém výroku typu „když a jen když...“, nebo „tehdy a jen tehdy, když...“). Podmíněné-vydělující soud je proto více méně jen nový název pro ekvivalentní výroky, nikoli nějaký nový druh hypotetického soudu. Je sice pravda, že tradiční logika ignorovala tyto výroky, ale mělo by se dodat: jen v této implikativní formě. Znala je ve formě kategorických soudů, a jak by ne, když každá její definice je ekvivalence. Nemůžeme také vytýkat tradiční logice, že uznává jen závěry z pravdivosti antecedentu a z nepravdivosti konsekventu; „ $p \equiv q$ “ není zvláštní formou hypotetického soudu, není proto ani důvodů k tomu, aby vedle úsudku „ $p \supset q$ “: „ p “; tedy „ q “ byl uváděn ještě zvláštní druh hypotetického syllogismu, na př. „ $p \equiv q$ “: „ r “; tedy „ \bar{r} “. Také praktický význam tohoto úsudku P. V. Tavaněk příliš přeceňuje. Jaký užitek může mít syllogismus, v němž je vyšší premisou ekvivalence „ $p \equiv q$ “ a nižší premisou tvrzení nebo popření jednoho z jejích členů? Znáorníme-li si všechny možné módy tohoto syllogismu,

$$\text{I. } p \equiv q \\ \frac{p}{q}$$

$$\text{II. } p \equiv q \\ \frac{q}{p}$$

$$\text{III. } p \equiv q \\ \frac{\bar{p}}{\bar{q}}$$

$$\text{IV. } p \equiv q \\ \frac{\bar{q}}{\bar{p}}$$

uvidíme, že závěry ve všech úsudcích jsou ekvivalentní s nižší premisou a že tudíž ve skutečnosti v těchto závěrech jen nižší premisy opakujeme. Není potom nespravedlivé vytýkat tradiční logice, že tyto úsudky ignorovala? Ostatně tradiční logika zná „prostý obrat“ soudu SaP na PaS, a tento bezprostřední důsledek se ve své kategorické podobě nijak neliší od „zprostředkovaného“ úsudku, v němž hypotetická premisa obsahuje ekvivalentní výroky „ $p \supset q$ “ a „ $\neg q \supset \neg p$ “.

Není to hypoteticko-vydělovací, t. j. ekvivalentní vztah, nýbrž hypotetický, respektive implikativní vztah, který hraje důležitou úlohu v teorii úsudku. P. V. Tavanec se také této otázky dotýká — ale opravdu jen dotýká. Píše, že ve formě hypotetického soudu „můžeme vyjádřit rozličné druhy úsudků i jejich enthymemata“ (str. 132), projevuje nepochybně souhlas s těmi, kdož se zdráhají uznat možnost vyjadřovat syllogismy v hypotetickém soudu, dokazuje, že i formy úsudku odrážejí skutečné vztahy mezi skutečnými jevy, avšak otázku vztahu mezi hypotetickým soudem a syllogismem nechává neřešenou. Pochopit však plně význam toho, že úsudek lze vyjádřit ve formě hypotetického soudu, znamená pochopit vztah mezi soudem „Jestliže p, pak q“ a úsudkem, v němž je tento soud jednou z premis a v němž je tvrzení o „q“ (nebo o „ $\neg q$ “) jeho závěrem. Jaký je rozdíl mezi výrokem „ $p \supset q$ “ a úsudkem, který můžeme vyjádřit též jako složený soud „ $((p \supset q) \cdot p) \supset q$ “? Není v soudu „Jestliže S_1 je P_1 , pak S_2 je P_2 “ obsažen již závěr, který se v úsudku vyvozuje? Není hypotetický soud jakýmsi zkráceným úsudkem?

Zopakujeme si základní a známé již poznatky o soudu a o úsudku: 1. Soud je tvrzení něčeho o něčem, úsudek je vyvozování soudů z jiných soudů; 2. Soud je vždy pravdivý nebo nepravdivý, úsudek je vždy správný nebo nesprávný; 3. Soud lze chápat jako spojení pojmů, úsudek jako spojení soudů; složený soud je také spojení soudů, liší se však od úsudku tím, že vztahy mezi jednotlivými jeho složkami (konjunkce, disjunkce, implikace) určují pravdivost složených soudů, zatím co vztah mezi premisami a závěrem úsudku určuje jeho správnost. — To, že lze vyjádřit jakýkoliv úsudek ve formě soudu, vyplývá jen z toho, že každá pravdivá nebo nepravdivá výpověď je soud (tedy i výpověď o odvoditelnosti soudu z jiných soudů). A to, že lze vyjádřit deduktivní úsudek ve formě hypotetického soudu, vyplývá jen z toho, že premisy úsudku jsou vlastně složeným soudem (konjunkcí soudů), jehož pravdivost implikuje pravdivost závěru. Tvrzení, že pravdivost premis implikuje pravdivost závěru je však něco jiného než tvrzení, že závěr je obsažen v premisách — je to tvrzení o vztahu mezi soudy, nikoli o předmětu těchto soudů. Proto také soud, jímž lze vyjádřit úsudek, není úsudek, nýbrž soud o úsudku. Premisy implikují pravdivost závěru, úsudek lze vyjádřit ve formě implikativního výroku, avšak závěr úsudku není konsekventem (nebo antecedentem) premisy, a úsudek není implikativní výrok; není jím proto, protože není vůbec výrok, nýbrž akt; proces, jímž se vyvozuje soud z jiných soudů, a výsledek tohoto procesu (závěr) není konsekventem ve vztahu k premisám již proto, že mu chybí antecedent. To, co se tvrdí v závěru, není premisami implikováno, nýbrž z premis odvozeno, inferováno. Tím ovšem není otázka vztahu mezi hypotetickým soudem a hypoteticko-kategorickým syllogismem vyřešena, nýbrž převedena na otázku vztahu mezi implikací a inferencí. Není to užší, nýbrž širší otázka, neboť zde již jde nejen o určitý typ syllogismu a o určitý typ složeného soudu, nýbrž o vztah jakéhokoli deduktivního úsudku k implikaci.³⁹ Je to však otázka, na niž lze snadno a stručně odpovědět po předchozím výkladu hypotetických soudů.

Především tedy musíme odmítnout rozšířené mínění o vztahu mezi implikací a inferencí, mínění, dle něhož jsou implikace a inference korelativní pojmy. Je pravda, že můžeme nějak soud inferovat z jiných soudů jen tehdy, když tyto soudy implikují jeho pravdivost. Avšak domněnka, že „jistě závěry jsou odvoditelné z jistých premis znamená totéž jako říci, že tyto premisy (buď jednotlivě nebo ve spojení) implikují tyto závěry“;⁴⁰ nerozlišuje mezi složeným soudem a úsudkem, nemluví o tom, že jí oživujeme „všeindukcionalistický“ názor o sterilitě deduktivního usuzování. Prozkoumání objektivních podmínek správného úsudku předpokládá jistě znalost toho, co různé druhy soudů implikují, ale to je právě jen zjišťování podmínek pro správný úsudek (a pro správný výklad úsudku), nikoli úsudek (nebo výklad úsudku). Ze soudů „Jestliže p, pak q“ a „p“ inferovat soud „q“, který je pravdivý, jestliže jsou obě premisy pravdivé, ale tento soud „q“ zároveň říká něco, co není ve vyšší premise obsaženo. Co je to to „něco“ a čím se liší od „q“ ve vyšší premise?

Jedině tvrzením, že výrok „q“ je pravdivý. Toto tvrzení v premisách není. Výrok „ $p \supset q$ “ není výrokem o pravdivosti p a o pravdivosti q, nýbrž o vztahu mezi „p“ a „q“. I když můžeme „ $p \supset q$ “ vyjádřit větou: „Pravdivost p implikuje pravdivost q“, nebo „Je-li výrok p pravdivý, pak je pravdivý i výrok q“, je to vždy vztah mezi „p“ a „q“, respektive mezi pravdivostí obou výroků, který je předmětem soudu, nikoli tvrzení, že „p“ je pravdivé, nebo že „q“ je pravdivé. Ať tvrdí premisy cokoliv, to, co tvrdí závěr,

v premisách tvrzeno není. Říkáme-li přesto, že je to v nich obsaženo, že závěr je jimi implikován, pak — jak jsem se již zmínil — máme pravdu jen potud, pokud máme na mysli pravdivost premis implikující pravdivost závěru. Kdyby v tomto smyslu nebyl závěr premisami implikován, nemohli bychom ho z premis inferovat, avšak sama inference není pouhá analýza implikace, pouhé zjištění toho, co soudy implikují, nýbrž tvrzení, že to, co je v nich implikováno, je pravdivé. I když sám závěr může mít implikativní formu („ $p \supset q$; $q \supset r$; tedy $p \supset r$ “), je to opět tvrzení o pravdivosti výroku „ $p \supset r$ “, který nenajdeme v premisách, třebaže jeho pravdivost je v nich obsažena.

Nebylo samozřejmě mým úmyslem řešit všechny otázky týkající se implikace a inference. Šlo mi jen o to, abych ukázal, že pojetí hypotetického soudu jakožto výpovědi o vztahu mezi antecedentem a konsekventem umožňuje objasnit i povahu syllogismu, třebaže i tento se dá vyjádřit ve formě hypotetického soudu. Skutečnost, že syllogismus lze formulovat jako hypotetický soud, nám ovšem také ukazuje, jak důležitou úlohu hrají tyto (a vůbec složené) soudy v našem myšlení. Nemůžeme proto být ani dost vděční P. V. Tavaňcovi za to, že znovu na jejich význam poukázal a že svou práci dal podnět k dalšímu jejich zkoumání.

* *

Mám-li shrnout své poznámky k Tavaňcově klasifikaci soudů, učiním bezpochyby nejlépe, odkáží-li znovu na klasifikaci D. P. Gorského. Dělení soudů na A. jednoduché a B. složené, dělení jednoduchých soudů na 1. atributivní a 2. vztahové, složených na 1. konjunktivní, 2. disjunktivní a 3. hypotetické (implikativní) — to je snad nejprostší a při tom nejpůlňější klasifikace výroků. I soudy existenciální, i ty, které D. P. Gorskij uvádí v klasifikaci jako zvláštní druh soudů „bez spojek“ („vydělující“ a „vylučující“) mohou být zařazeny do některého z uvedených druhů. Dělení soudů podle kvantity a kvality má samozřejmě také místo v této klasifikaci, stejně jako dělení soudů dle predikátu; naproti tomu dělení dle modalit a relace podle mého mínění do klasifikace nepatří.

Ostatní závěry není třeba shrnovat. Tento příspěvek není ani recenzí, ani referátem o knize P. V. Tavaňce. Je to spíše pokus o aplikaci určitého hlediska na některé základní otázky logiky, pokus, ke kterému dal podnět P. V. Tavaňec již tím, že napsal logický spis s jiného hlediska. Konfrontace různých názorů na různé otázky má ovšem cenu jen tehdy, když tyto názory se prověřují na řešení těchto otázek. Nevím, podařilo-li se mi tímto způsobem své hledisko objasnit a obhájit. V každém případě mám za to, že koncepcie, kterou zastává P. V. Tavaňec, přináší mnohem větší užitek těm, kdo se zabývají gnoseologickou problematikou, nežli těm, kdo s hlediska marxistické gnoseologie řeší problémy logické. Tím nechci říci, že jeho práce není užitečná pro logiku. O jejich kladech a o její podnětnosti jsem se několikrát zmínil, a snad jsem to i dokázal celým tímto příspěvkem.⁴¹

POZNÁMKY

Tato studie je dokončením práce, jejíž první část vyšla ve Sborníku prací, IV, řada filozofická, č. 3.

¹⁶ Kantově klasifikaci soudů vytýká subjektivismus a idealismus, Aristotela a Hegela hodnotí vcelku kladně; prvního zejména proto, že svou klasifikaci zakládá na materialistickém pojetí soudu jakožto odrazu skutečnosti, druhého především proto, že přistupuje k výkladu soudů historicky. Na M. I. Karinského navazuje autor mimo jiné i svou gnoseologickou koncepcí. („Logika je věda o poznání“, cit. na str. 166.)

¹⁷ „Každý výrok obsahuje nutně dva termíny“, je však „třeba, aby duch je spojil nebo rozdělil... slovem jest... anebo zápornou částicí“. A dále: „Třebaže každá propozice obsahuje nutně tyto tři věci, může mít nicméně jen dvě slova nebo dokonce jen jedno.“ — *La logique ou l'art de penser*, G. Desprez, Paris 1683, str. 145.

¹⁸ A. Kolman, *Kritický výklad symbolické metody moderní logiky*, Orbis, Praha 1948, str. 76.

¹⁹ K pojetí obecných a částečných výroků se vrátím při výkladu t. zv. „vřazovacích soudů“.

²⁰ Obecné a částečné soudy typu A, E, I, O je možno také chápat jako výroky o třídách („Všechna a jsou b“; $\overline{ab} = O$, atd.); zde již vůbec nemůžeme hovořit o převádění univerzálních soudů na soudy existenciální.

²¹ Dostali bychom ho i pod pojem „objekt“ nebo pod pojem „to“, nebo i pod pojem

„vztahu“, avšak „to“ neexistuje bez vztahu k jinému „to“, vztah je vždy vztahem členů vztahu, a ani objekt ani vztah nejsou myslitelný bez jistých vlastností.

²² O. V. Zich, Úvod do filosofie matematiky, Praha 1947, str. 44.

²³ Srovnej V. Filkorn, Predheglovská logika, SAV, Bratislava 1953, str. 167—168 a D. P. Gorskij, Logika, Učpedgiz, Moskva 1954, str. 83.

²⁴ D. P. Gorskij, loc. cit., str. 46.

²⁵ Srov. 1. W. Burkamp, Logik, Berlin 1932, str. 81 a n.; 2. Jørgen Jørgensen, A Treatise of Formal Logic, London 1931, I—III, zvl. kn. I, str. 211 a n.; 3. L. S. Stebbing, A Modern Introduction to Logic, London 1946, str. 139 a n.

²⁶ Užívám i nadále výrazů „soud“ a „výrok“ jakožto synonym. Říká-li M. Katětov (Jaká je logická výstavba matematiky, Praha 1946, str. 6), že získáváme na přesnosti a jasnosti úvah, mluvíme-li o výrozech místo o soudech, neboť „soud“, t. j. určitá myšlenka, může se stát předmětem logiky jen do té míry, do jaké se dá zachytit a formulovat tak, aby se dal sdělit jiné osobě“, pak (i když nepřímou) přisuzuje tradiční logice mylné pojetí soudu jakožto pouhé, neformulované a nesdělitelné myšlenky neprávem. Že mnohdy mnozí logikové takto soud chápali, to nemůže být uplatňováno proti správnému pojetí soudu tak, jako nemáme právo vytýkat výrazu „výrok“ nebo „proposice“, že ho někteří idealističtí filosofové ztotožňují s větou, odtrženou od významu slov a od objektivní skutečnosti.

²⁷ Třída dle B. Russella je jen jednou z 9 „logických konstant“, avšak stěží najdeme mezi dalšími osmi (implikace, vztah, výroková funkce atd.) některou, která by byla vysvětlitelná bez pojmu třídy.

²⁸ „... Máme bezprostřední zkušenost o něčem, čeho jsme si přímo vědomi bez prostřednictví nějakého souzení nebo nějakého poznání pravd... Tak smyslová data, která tvoří jev mého stolu, jsou věci, o nichž mám bezprostřední zkušenost... celé naše poznání stolu je ve skutečnosti poznáním pravd, a skutečná věc, kterou je stůl, není, přesně řečeno, vůbec poznávána. Známe popis a víme, že je právě určitý předmět, na nějž se tento popis hodí...“ — B. Russell, Problémy filosofie, čes. překl., Praha 1927, str. 48—49.

²⁹ Voprosy filosofii, 1953, 6, str. 208.

³⁰ P. V. Tavaněc nepopírá, že jednoduché soudy jsou také kategorické. Při kritice K. Bakradzeho dokazuje, že nejen jednoduché, nýbrž i složené soudy jsou kategorické (srov. str. 139).

³¹ D. P. Gorskij, Logika, str. 56 a n.

³² I v této souvislosti je třeba upozornit na D. P. Gorského, který rozlučovací soudy dělí na 1. „Strogo-razdělitelnyje sužděnija“ a 2. „Razdělitelno-sojedinitelnyje sužděnija“, tedy podle dvojího významu spojky „nebo“. — Srov. str. 56—58 jeho Logiky.

³³ Pěkně to formuluje A. Wolf: „... Alternativní výroky vyjadřují naše poznání o rodových znacích subjektu, spojené s nejistotou o jeho znacích druhových, třebaže je nám úplně známo, co tyto různé druhové znaky jsou.“ — A. Wolf, Textbook of Logic, G. Allen, London 1943, str. 131.

³⁴ Srov. E. Goblou, Traité de logique, Armand Colin, Paris 1929, str. 180—182.

³⁵ Srov. A. Höfler, Grundlehren der Logik, Wien 1907, str. 75.

³⁶ Fr. Krejčí, Logika, Praha 1914, str. 46.

³⁷ E. Goblou, loc. cit., str. 192.

³⁸ Jos. Tvrďák, Logika, Praha 1937, str. 78.

³⁹ Různé názory na implikaci, zejména pak Russellovo rozlišení materiální a formální implikace, ponechávám záměrně stranou.

⁴⁰ A. Wolf, loc. cit., str. 40. Srov. také L. S. Stebbing, loc. cit., str. 80: „Syllogismus je forma implikace, ve které dva výroky implikují třetí výrok. Obě premisy tvoří složený implikant, a závěr je implikát.“

⁴¹ V době, která uplynula od uveřejnění první části tohoto příspěvku, vyšla v Moskvě nová Logika za redakce D. P. Gorského a P. V. Tavaněce. Pro tuto učebnici napsal P. V. Tavaněc (mimo jiné) také tři kapitoly o soudech, v nichž nacházíme některé doplňky a změny ve srovnání s jeho monografií. (Na př. soud je charakterisován jako odraz přínaléžitosti nějakého znaku nějakému předmětu a zároveň jako totožnosti a různosti, atd.) Největším kladem těchto kapitol je důslednější uplatňování názoru, že se logika zabývá především zkoumáním „soudů po stránce jejich struktury, jakož i zkoumáním těch otázek, jejichž objasnění je pro odhalení struktury soudu podstatné“. — Logika, Gospolitizdat, Moskva 1956, str. 69.